

บทที่ 3

ความเหมาะสมพอดีและสภาวะของความสมบูรณ์

แนวคิดของเศรษฐศาสตร์ในการหาจุดเหมาะสมในการจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดเพื่อให้การใช้ทรัพยากรนั้น ๆ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพย่อมประสบปัญหามากขึ้น เมื่อไม่สามารถประเมินผลของกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่อสวัสดิการของสังคมอย่างชัดเจนได้ว่า เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงในทางเศรษฐกิจเกิดขึ้น ผลกระทบที่มีต่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลก็ตามดีขึ้นหรือเลวลงอย่างไร เมื่อเปรียบเทียบกับความพอใจของบุคคลหนึ่งอันเป็นผลมาจากการขาดพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์มารองรับ และนอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงต้นทุนค่าเสียโอกาสในกรณีที่มีผลกระทบจากการใช้ทรัพยากร ซึ่งนับว่าเป็นปัญหาที่ซับซ้อนในการที่จะพึงพาการอธิบายโดยนัยยะของวิทยาศาสตร์ที่เน้นให้ได้คำตอบเชิงปริมาณที่แน่นอน เพราะเหตุนี้จึงได้คำนึงถึงวิจารณญาณ (Value judgement) มากขึ้นในเรื่องเกี่ยวกับสวัสดิการทางสังคมที่เศรษฐศาสตร์ให้ความสำคัญอยู่ไม่น้อย ซึ่งความเหมาะสมที่พิจารณาในแง่ของประสิทธิภาพตามหลักของพาเรโต (Pareto optimality) ก็จัดว่าเป็นบทวิเคราะห์ที่ค่อนข้างลึกซึ้ง ให้ความเข้าใจว่าดุลยภาพทั่วไปเกิดขึ้นได้อย่างไรในทางเศรษฐศาสตร์ การให้คำตอบถึงการบรรลุจุดเหมาะสมหรือประสิทธิภาพของการผลิต การบริโภคหรือการตลาดได้เป็นอย่างดีนั้นจะบอกได้ในระดับหนึ่ง เพราะยังต้องมีข้อสมมุติต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง การมีข้อสมมุติก็เท่ากับว่าเป็นการจำกัดขอบเขตโลกแห่งความเป็นจริงให้แคบเข้ามาสู่การพิจารณาตามวิธีการทางเศรษฐศาสตร์ในรูปแบบของกราฟและคณิตศาสตร์ แม้จะประมาณการออกมาได้ในรูปของคณิตศาสตร์ แต่มีปัญหาวางจะนำไปใช้ให้สอดคล้องกับโลกแห่งความเป็นจริงได้แค่ไหนอย่างเช่นการจัดสรรทรัพยากรอย่างเหมาะสม (Optimal Resource Allocation) เป็นต้น

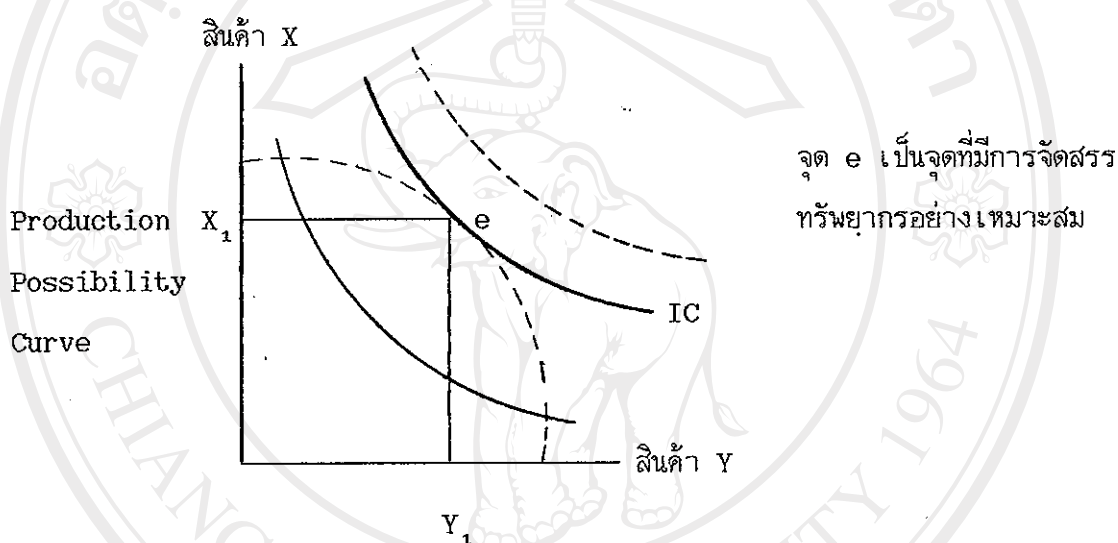
3.1 ความเหมาะสมพอดีของการใช้ทรัพยากรและการบริโภค

การแข่งขันจะนำไปสู่การจัดสรรทรัพยากรอย่างเหมาะสมในระยะยาวจริงหรือ เพราะในทางปฏิบัติปัจจุบันมีแต่ปรากฏการณ์ที่แข่งขันเพื่อวิ่งเข้าสู่การผูกขาดไม่ว่าในระยะยาวแค่ไหน ถ้าพิจารณาจากข้อสมมุติหรือเงื่อนไขที่จะนำไปสู่การวิเคราะห์เพื่อความเหมาะสมของการจัดสรรทรัพยากรแล้วจะเห็นว่ามีความเป็นไปได้ยากตั้งแต่เริ่มตั้งเงื่อนไขเลยทีเดียว นั่นคือภายใต้เงื่อนไขที่ว่า

1. ความมีอิสระของผู้บริโภคแสดง โดยระบบราคานั้นคือไม่มีการควบคุมราคาจากรัฐบาล

2. การประหยัดต่อขนาดในอุตสาหกรรมหนึ่งอุตสาหกรรมใดไม่เป็นไปทั้งหมด
3. กำหนดให้ทรัพยากร เทคโนโลยี ไม่มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและ **ไม่มีความก้าวหน้าทางเทคนิค**⁽¹⁾

ตามวิธีการทางเศรษฐศาสตร์ ถ้าตลาดแข่งขันสมบูรณ์เป็นไปตามข้อสมมุติข้างบนนี้ เท่านั้น การแข่งขันจึงจะนำไปสู่การจัดสรรทรัพยากรอย่างเหมาะสม ดังรูปที่ 15

รูปที่ 15

ความเหมาะสม ณ จุด e ที่เกิดขึ้นและได้มาจากข้อสมมุติที่ให้ เศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีหยุดนิ่งหรือคงที่นั้นจะช่วยอธิบายอะไรได้บ้างในโลกของความเป็นจริงที่ไม่มีการหยุดอยู่กับที่ มีแต่ก้าวไปข้างหน้าอย่างไม่หยุดยั้งเรื่อยไป หรือแม้แต่ฟังก์ชันการผลิตก็ไม่สามารถนำเอาปัจจัยบางตัวที่สำคัญมาร่วมแสดงความสัมพันธ์ในฟังก์ชันได้ เช่น ความรู้ความสามารถ (ทุนมนุษย์) การจัดการในด้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการผลิตและฟังก์ชันการผลิตมาก ในแนวคิดของพุทธศาสนานั้นยอมรับการเปลี่ยนแปลงว่ามีอยู่ทุกเวลาเวลาที่ การเปลี่ยนแปลงหรือกฎของอนิจจัง หรือหลักอภิปัจจยตานั้นยอมรับว่าเป็นเรื่องธรรมดา หลีกเลี่ยงไม่ได้ ห้ามไม่ได้ หยุดไม่ได้ กำหนดให้คงที่ชั่วขณะก็ไม่ได้ จึงถือว่าเป็นเรื่องของสมมุติหรือสมมุติสัจจะ เหตุการณ์ใดที่เกิดขึ้น

1. จูรี ตาปานานท์. เศรษฐศาสตร์จุลภาค 3, (พระนคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2530), หน้า 154.

แล้วแม้ผ่านไปเพียงหนึ่งวินาทีก็ถือว่าเป็นอดีต หากเอาแนวคิดนี้เข้าไปจับการตั้งข้อสมมุติในเศรษฐศาสตร์ที่นิยมให้เหตุการณ์หรือบทบาทของปัจจัยบางตัวคงที่ก็เป็นการวิ่งตามความเป็นจริงไม่ทัน ซึ่งโลกแห่งความเป็นจริงได้เดินหน้าไปแล้ว แสดงบทบาทไปแล้ว

ที่ผ่านมาเคยมีผู้กล่าวโจมตีเศรษฐศาสตร์ว่าเป็นศาสตร์แห่งความหมองเศร้า ผู้กล่าวคำกล่าวนี้เท่ากับไม่อาจจะยอมรับความจริงบางประการได้ตามที่เศรษฐศาสตร์มองเห็น ซึ่งเป็นการมองเห็นตามความเป็นจริงว่าทรัพยากรบางชนิดมีจำกัด และนับวันจะหมดลง นี่คือนิยามการมองเห็นที่ถูกต้องเผชิญเป็นการมองเห็นให้ตรงกับปัญหา ซึ่งตามแนวคิดของพุทธศาสนาก็คือเมื่อมองเห็นอะไรตามเป็นจริงแล้วความประมาทมักจะ ไม่เกิดขึ้นดังพุทธพจน์ที่ว่า ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย แม้การคาดหวังสิ่งทดแทนทรัพยากรที่สิ้นเปลืองไปในอนาคตมากเกินไป ในขณะที่เหตุการณ์ยังไม่ถึงนั้นก็จัดเป็นความประมาทได้เช่นกัน เพราะจะไม่ก่อให้เกิดการประหยัดในปัจจุบัน แนวคิดพุทธศาสนานี้ให้อยู่กับปัจจุบันให้เอาปัจจุบันเป็นอารมณ์ ซึ่งก็ตรงหรือสอดคล้องกันกับการมองปัญหาประเด็นนี้ของเศรษฐศาสตร์ ดังนั้นจึงมีปรากฏการณ์ที่ทั้งเศรษฐศาสตร์และพุทธศาสตร์ถูกมองว่าเป็นการมองโลกในแง่ร้าย สาเหตุเพราะไม่ปล่อยใจโดยไร้เหตุผลและเพราะยืนอยู่บนพื้นฐานของความจริงร่วมกันบางอย่าง ซึ่งความจริงบางอย่างน่าหดหู่นั้นเอง หรือหากจะมีคำกล่าวว่าเป็นศาสตร์แห่งความเพื่อฝัน เพราะเต็มไปด้วยข้อสมมุติฐานที่ขัดกับความเป็นจริง เป็นการจำลองความคิดจำลองความเป็นจริงลงมามากมาย จนถ้าดูข้อสมมุติบางข้อ ข้อสมมุติที่ฝันก็จะพลอยขาดประสิทธิภาพในเชิงอธิบายลงไปด้วย พฤติกรรมทางเศรษฐกิจก็เกิดขึ้นนั้นย่อมมีผลมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมและในขณะเดียวกันก็ได้รับผลกระทบมาจากสังคม วัฒนธรรมนิยมประเพณี วัฒนธรรม ดังนั้นภาวะการทางเศรษฐกิจจึงเป็นภาวะที่ไม่อยู่ในดุลยภาพเสมอไป เป็นระบบที่มีลักษณะพลวัต คือเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

ความเหมาะสมความพอเหมาะพอดีจึงเป็นความพอดีเฉพาะ เรื่องเฉพาะกาลพลวัตไปตามเหตุปัจจัยตามนิยยะของแนวคิดทางพุทธศาสนา เพราะเหตุปัจจัยไม่เสถียรภาพหรือเป็นอนิจจังในทางเศรษฐศาสตร์ ภาวะดุลยภาพในระบบตลาด หรือในระบบเศรษฐกิจแสดงถึงความเหมาะสมความพอเหมาะพอดีในการจัดสรรปัจจัยการผลิต การบริโภคหรือทรัพยากร เป็นการพยายามปรับแนวความคิดซึ่งพัฒนามาเป็นทฤษฎีเป็นแบบจำลองเข้าสู่รูปแบบของความรู้อย่างเป็นรูปธรรมให้เห็นในเชิงอรรถธิบายได้โดยกราฟ หรือคณิตศาสตร์ได้ชัดเจน แต่ส่วนหลังอธิบายในมน้าวเข้าสู่โลกแห่งความเป็นจริงที่มีปรากฏการณ์และพฤติกรรมแปลกใหม่ที่สลับซับซ้อนนั้นยังมีประเด็นที่ยังถกเถียงกันอยู่ เช่น ความพอเหมาะพอดีของระบบตลาดหนึ่ง ระบบเศรษฐกิจหนึ่งของประเทศหรือสังคม

หนึ่ง ๆ นั้นมีความพอเหมาะพอดี ความเหมาะสมอยู่ที่ตรงไหน สังคมที่เรียกตนเองว่าพัฒนาแล้วมีความพร้อมทางวัตถุแล้วมีความพอดีแล้วหรือยัง ถ้ายังต้องพัฒนาจะต้องเพิ่มอีกขนาดไหน ส่วนประเทศที่ยากจนและเชื่อว่าต้องพัฒนาทางวัตถุทั้งหลายต้องพัฒนาอีกแค่ไหนจึงจะพอดีหรือที่เรียกว่าเหมาะสมหรือแม้แต่ในระดับปัจเจกบุคคลก็ยังคงมีปัญหา ในการหาจุดที่เหมาะสม ความพอเหมาะพอดีในการบริโภค แนวคิดของพุทธศาสนาที่ได้วางไว้เป็นหลักธรรมนั้นถือเป็นองค์ความรู้ (Body of knowledge) เมื่อเป็นตัวความรู้จึงพร้อมที่จะให้ผลในทางนำไปใช้หรือนำไปปฏิบัติทันที โดยไม่ต้องพัฒนาแนวคิดนั้นเป็นทฤษฎีเป็นแบบจำลองอีก เพราะหลักธรรม 84,000 พระธรรมชั้นตรีคือหลักการอันถือเสมือนเป็นทฤษฎีที่พร้อมสำหรับการใช้นำทางสู่การปฏิบัติได้และให้ผลทันที ความพอเหมาะพอดีของมโนทัศน์ทางพุทธศาสนา ได้แก่ มัชฌิมาปฏิปทา คือทางสายกลางอันเป็นแนวทางปฏิบัติที่ไม่สุดโต่งทางใดทางหนึ่งอันจะก่อให้เกิดความลำบากแก่ตนเอง ในแง่ปัจเจกบุคคลและลำบากแก่หมู่คณะ ในแง่ของส่วนรวมหรือมหภาค จะเห็นได้ว่า เศรษฐศาสตร์กับพุทธศาสนานั้นมีโลกทัศน์ที่เหมือนกันอยู่ในแง่ที่ให้ความสำคัญกับหน่วยย่อยของสังคม อันได้แก่ปัจเจกบุคคลและสังคมส่วนรวมคือในระดับมหภาค ซึ่งพุทธศาสนาจะปรากฏเห็นคำว่าพหูชนอยู่ทั่วไปในพระไตรปิฎก เช่นเดียวกัน ซึ่งหากจะเอาแนวความคิดของทั้งสองศาสตร์มารวมกันอธิบายเพื่อความชัดเจนยิ่งขึ้น ในวิธีการคิดอาจจะทำให้ลู่ทางในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในระบบตลาด ระบบเศรษฐกิจแจ่มใสและลดความสับสนลงไปบ้างก็ได้ เพราะเศรษฐศาสตร์เองนั้นมีเนื้อหาสาระที่เป็นทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลาย เกี่ยวพันอยู่กับ What is คือสภาพที่เป็นและ What ought to be คือสภาพที่ควรเป็น เกี่ยวกับสภาพที่เป็นก็คือพฤติกรรมหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น นั่นเอง

ดุลยภาพ (Equilibrium) ในทางเศรษฐศาสตร์เป็นแนวความคิดที่อาศัยหลักเหตุ—ผลที่กำหนดด้วยแรงกระทำทางฝ่ายผู้บริโภคที่มีความพอเหมาะกับความกระทำทางฝ่ายผู้ผลิต ด้วยการกำหนดของสัญญาณราคาต่อระดับการเสนอซื้อ (Demand) และต่อระดับการเสนอขาย (Supply) ของสินค้า จึงทำให้มีการผลิตการบริโภคในสินค้าชนิดต่าง ๆ ในปริมาณต่าง ๆ กัน จนบางครั้งทำให้ระบบเศรษฐกิจบางส่วนหรือระบบตลาดขาดความสมบูรณ์ของระบบไป แต่ถ้าแก้ไขโดยการแทรกแซงโดยกลไกของภาครัฐบาลก็ใช้ว่าจะแก้ปัญหาเรื่องการจัดสรรทรัพยากรได้ทั้งหมด แต่ยิ่งกลับจะทำให้ความสมบูรณ์ของระบบเสียไปอีกในแง่ที่ถูกลบเป็นราคา และจะทำให้ปัญหาอื่น ๆ ตามมาในระบบเศรษฐกิจ ระบบตลาด ภาวะดุลยภาพเป็นปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมทางเศรษฐกิจซึ่งสื่อความหมายในทิศทางที่ตีน่าปรารถนา และสามารถวัดเชิงปริมาณได้ แต่กลไกราคา

และระบบตลาดที่มีไว้เพื่อการจัดสรรทรัพยากรหรือการกระจายผลผลิตอื่นใดก็ตาม ก็ได้เป็นประเด็นปัญหาตลอดมา ในแง่ที่ก่อให้เกิดความไม่สมบูรณ์แก่ระบบ แม้จะไม่ได้ก่อปัญหาด้วยตัวของมันเอง เพราะการที่ภาวะดุลยภาพจะทรงภาวะอยู่ได้แค่ไหน มีเสถียรภาพแค่ไหนนั้นย่อมเป็นเรื่องที่โยงไปถึงทัศนคติและค่านิยม ซึ่งเป็นเรื่องของคุณค่าเป็นเชิงคุณภาพที่อยู่เบื้องหลังดุลยภาพ ฉะนั้นจะมีประโยชน์อะไรที่สามารถวัดดุลยภาพในเชิงปริมาณได้ แต่ไม่อาจเป็นอิสระจากเรื่องทัศนคติและค่านิยม ซึ่งมีเบื้องหลังที่มากกว่าหนึ่ง ได้แก่ อวิชชาเป็นที่สุด นั่นคือ แม้จัดได้ในชั่วขณะหนึ่งขณะใดแต่ภาระหน้าที่ของนักเศรษฐศาสตร์ไม่มีที่ท่าว่าจะจบสิ้นลง ต้องวิเคราะห์ปัญหาความไม่สมบูรณ์ ความสูญเสียต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจที่จะเกิดขึ้นอยู่เสมอ ซึ่งก็เป็นเพียงในช่วงของผลเท่านั้น ไม่ใช่จะสาวไปถึงเหตุที่แท้จริงของภาวะการณ์เหล่านั้น ในระบบแข่งขัน ระบบการค้าแบบเสรีเป็นระบบที่เอื้อต่อสภาวะการณ์ผันผวนทางเศรษฐกิจ สังคมได้ง่าย แรงกระทำทางสังคมและเศรษฐกิจจะเบี่ยงเบนทิศทางของดุลยภาพให้เปลี่ยนไป แม้ภาวะดุลยภาพจะไม่ใช้ตัวทฤษฎีเองแต่เมื่อเป็นผลผลิตของทฤษฎีก็จะมีผลทำให้ทฤษฎีแบบจำลองและข้อสมมุติต่าง ๆ ในทางเศรษฐศาสตร์ถูกตั้งคำถามมากขึ้นเพราะภายใต้ระบบเศรษฐกิจการแข่งขันเพื่อไปสู่การผูกขาดแจก เช่นทุกวันก็ก่อให้เกิดความกังวลมากขึ้น ทั้งต่อปัจเจกบุคคลและการสูญเสียทางเศรษฐกิจ เช่น การสูญเสียสวัสดิการ (Welfare loss) เป็นต้น

ดุลยภาพในทางพุทธศาสตร์นั้น เป็นตัวหลักการปฏิบัติหรือจะเรียกว่าตัวทฤษฎีก็ยอมได้ แม้จะไม่เรียกขานในนามว่าดุลยภาพโดยตรงก็ตาม แต่ปรัชญาของพุทธศาสตร์ต่อสภาวะการณ์หนึ่งที่มีการดำเนินไป และดำรงอยู่อย่างมีความสมดุลย์และมีเสถียรภาพในตัวเองนั้นวินิจัยโดยอนุโลมปฏิโลม ได้อย่างสอดคล้องและเข้าสู่ทิศทางเดียวกันกับดุลยภาพในทางเศรษฐศาสตร์ โดยหลักการ/วิธีการได้แก่ ปรัชญาเกี่ยวกับมัชฌิมาปฏิปทา เป็นต้น มัชฌิมาปฏิปทานั้นเป็นเรื่องใหญ่ มีรายละเอียดในเชิงอรรถาธิบายมาก หรือแม้แต่ หลักสี่ปुरुสธรรม 7 คือหลักเหตุผลที่ยังผู้ประพจน์ติดตามให้รู้หลักการแล้วจะวางตัว วางใจ และวางทำที่ใดถูกต้องเหมาะสมแก่กาลเทศะจึงจะส่งผลให้การดำเนินไปและดำรงอยู่ของมนุษย์ (คน เศรษฐกิจ และปวงชนทั้งหลาย) มีความสมดุลย์เนื่องจากหลักพุทธปรัชญานั้นเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ หลักสี่ปुरुสธรรม 7 ได้แก่ ความเป็นผู้รู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชน และรู้จักคน ดังนั้นก็จะต้องอาศัยความสมดุลย์พอดีในการปฏิบัติเช่น

มัตตัญญตา ความเป็นผู้รู้ประมาณ เช่น การรู้จักประมาณในการแสวงหาเครื่องบำรุง

บَابัต หล่อเลี้ยงชีวิต โดยในทางที่ซบด้วยทำนองคลองธรรม แม้การบริโภคก็ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น รู้ประมาณว่าพอดีเป็นอย่างไร ซึ่งการรู้เหตุรู้ผลในแง่พุทธปรัชญานั้นคือรู้ถึงเหตุที่แท้จริง หรือธรรมทั้งหลายย่อมมาจากเหตุ (พุทธวจน) ไม่มีเหตุอื่นยิ่งกว่าได้อีกแล้ว เรียกว่าที่สุดแห่งเหตุอันเป็นรากเหง้าของปัญหา หรือสภาวะแห่งทุกข์ทั้งปวง

ส่วนแนวทางปฏิบัติอันเป็นทางสายกลางหรือเรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทานั้นเป็นการประพฤติหรือพฤติกรรมที่ไม่สุดโต่งไปทางใดทางหนึ่ง หรือแม้พระธรรมวินัยที่ทรงบัญญัติไว้เกี่ยวกับพืชที่จัดอยู่ในประเภทเภสัชที่อนุญาตให้พระภิกษุชนชั้นได้ในเวลาบิณฑบาตว่ามีที่ประเภทแล้ว ยังทรงอนุญาตไว้ในพระวินัยเป็นแบบปลายเปิดให้พืชบางชนิดซึ่งในท้องถื่นนั้น ๆ อันชาวบ้านไม่ใช้ประกอบเป็นอาหาร (หลัก) เป็นเภสัชได้ด้วย ซึ่งก็เป็นการผ่อนปรนเพื่อในอนาคตหากพระพุทธานุศาสน์ได้แพร่ขยายออกไปในโลกที่มีภูมิอากาศแตกต่างกัน พืชพันธุ์ธัญญาหารต่างกัน จะได้ไม่มีปัญหาในแง่วินัยบัญญัติให้มาตีความกันอีก⁽²⁾ นับเป็นการปฏิบัติที่เคร่งครัดแต่ไม่เคร่งเครียด ดังนั้น ทางสายกลางของพุทธปรัชญา ในอริยมรรค 8 จะครอบคลุมหลักธรรมอื่น ๆ ด้วยเพื่อการนำไปปฏิบัติไม่ให้สุดหรือเอียงไปทางที่ก่อความลำบากแก่ตนเองและบุคคลอื่น ศึกษารายละเอียดในหัวข้อ 3.1.2

3.1.1 ความเหมาะสมพอดีทางเศรษฐศาสตร์ (Pareto optimality)

แนวความคิดในการหาความเหมาะสม (optimality) นั้นได้มีการวิเคราะห์กันอย่างจริงจังเพื่อหาแนวทางบรรลุสถานการณ์ที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นภาวะที่เหมาะสมที่สุดตามหลักและวิธีการทางเศรษฐศาสตร์ ดังการแสดงการหาภาวะเหมาะสมที่สุดของมาเรโต สำหรับการบริโภคและการผลิตนั้นก็แสดงวิธีการหาโดยภายใต้ข้อสมมุติที่ว่าถ้าจะ Maximize อรรถประโยชน์ของผู้บริโภคคนที่ 1 ก็สมมุติให้ระดับอรรถประโยชน์ของผู้บริโภคคนที่ 2 คงที่ไว้ก่อน ซึ่งในทางปฏิบัติแล้ว ไม่อาจห้ามหัวใจและความปรารถนาของใครได้ แต่ในกรณีที่ต้องการ Maximize ระดับผลผลิต q_1 แล้วสมมุติให้ระดับผลผลิต q_2 ถูกกำหนดไว้ก่อนแล้วอาจจะดูง่ายกว่า กรณีแรก เพราะสินค้าไม่มีจิตใจเข้ามาเกี่ยวข้องแต่ก็เชื่อว่าจะไม่มีปัญหาเสียเลย ฉะนั้นท่ามกลางโลกแห่งความเป็นจริง ซึ่งมีวิถีทางและครรลองดำเนินไปตามธรรมชาติ โดยไม่มีกลไกอะไรมาหยุดหรือ

แทรกได้ นั่น ผลลัพธ์ก็คลอออกมาให้เห็นตาเป็นคณิตศาสตร์ที่ชัดเจนกว่านั้นคือ ภาวะเหมาะสมที่สุดของผู้บริโภครวม ตามหลักของพาเรโตหรือก็คือภาวะเหมาะสมที่สุดของพาเรโตสำหรับการผลิต ซึ่งภาวะเหมาะสมที่ได้นั้นก็คือเงื่อนไขที่ผู้บริโภครวมแต่ละคนที่แสวงหาอรรถประโยชน์สูงสุดนั้นจะต้องทำให้ RCS สำหรับสินค้าชนิดที่ 1 และชนิดที่ 2 เท่ากับอัตราส่วนแห่งราคาของมันนั่นเอง หรือในกรณีการผลิต ภาวะเหมาะสมที่สุดของพาเรโตที่ได้ออกมาก็คือภาวะการที่ทำให้ผู้ผลิตบรรลุประสิทธิภาพสูงสุดสำหรับอัตราการผลิตแทนกันทางเทคนิคหรือ $RTS1 = RTS2$ หรือ

$$u_1^* = u_1(q_{11}, q_{12}) + \lambda [u_2(q_1^0 - q_{11}, q_2^0 - q_{12}) - u_2^0]$$

จะได้

$$\frac{\partial u_1 / \partial q_{11}}{\partial u_1 / \partial q_{12}} = \frac{\partial u_2 / \partial q_{21}}{\partial u_2 / \partial q_{22}} \implies RCS1 = RCS2$$

$$\frac{\partial u_1 / \partial q_{11}}{\partial u_1 / \partial q_{12}} = \frac{P_1}{P_2}$$

หรือภาวะเหมาะสมที่สุดของพาเรโตสำหรับการผลิตที่ได้คือ

$$L = f_1(x_{11}, x_{12}) + \lambda [f_2(x_1^0 - x_{11}, x_2^0 - x_{12}) - q_2^0]$$

$$\frac{\partial f_1 / \partial x_{11}}{\partial f_1 / \partial x_{12}} = \frac{\partial f_2 / \partial x_{21}}{\partial f_2 / \partial x_{22}} = RTS1 = RTS2^{(3)}$$

3. Henderson, Quandt, Microeconomic Theory (Singapore : McGraw-Hill, Inc., 1988), PP.266-292.

ภาวะเหมาะสมที่สุดของพาเรโตสำหรับการบริโภคนั้น ภายใต้ข้อสมมุติ (assumption) ที่ว่ามีผู้บริโภค 2 คน มีโภคภัณฑ์ 2 ชนิด และผู้บริโภคคนใดคนหนึ่งได้รับความพอใจคงที่ก่อนเพื่อหา Maximize utility ของอีกคนหนึ่ง ซึ่งสุดท้ายจะได้ภาวะที่เหมาะสมที่สุดของพาเรโตดังกล่าว ตามนัยยะการแสวงหาอรรถประโยชน์สูงสุดเช่นนั้น สูงสุดอย่างไร มโนทัศน์ของเศรษฐศาสตร์ไม่ได้แจ่มแจ้งไว้ หากดูตามนัยยะของมโนทัศน์ทางพุทธศาสตร์ ความพอใจที่บรรลุจุดสูงสุดแล้วจริงจะ ไม่มีการแสวงหาที่มากไปด้วยความเอารัดเอาเปรียบความทะเยอทะยานจนเป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น หากแต่จะดำรงตนอยู่ด้วยความพอดี เป็นจิตใจที่พอตัวอันพัฒนามาจากความพอใจในความพอดีและพอเพียงที่จะเป็นแบบอย่างให้กับสมาชิกอื่น ๆ ของสังคมได้ตามอัตภาพ ไม่มีคำว่าต้องการ ไม่มีที่สิ้นสุดอยู่อีกให้เป็นที่คิด เป็นค่านิยมที่พร้อมเสมอที่จะเป็นนิษภัยแก่สังคมและระบบสังคม นอกเสียจากว่านั่นเป็นเพียงภาวะการหนึ่งที่สามารถแสดงตัวออกมาในเชิงคณิตศาสตร์ได้เพื่อนำเสนอประสิทธิภาพของการบริโภคของผู้บริโภคในระดับหนึ่งระดับใดเท่านั้น ภายใต้สถานการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม อันมีเหตุมีปัจจัยอื่น ๆ เข้ามามีบทบาท เป็นตัวแปรชักใยอยู่เบื้องหลังที่พร้อมจะเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเท่านั้น ไม่น่าจะเรียกว่าเป็นอรรถประโยชน์สูงสุดในทำนองเดียวกับภาวะเหมาะสมที่สุดของพาเรโตสำหรับการบริโภคภายใต้ข้อสมมุติที่มีผู้บริโภคสองคนมีสินค้าสองชนิดและการแข่งขันสมบูรณ์ระหว่างผู้บริโภคภายใต้ข้อสมมุติที่เหมาะสมดังกล่าว จะทำให้บรรลุเงื่อนไขที่ว่า

$$\frac{\partial u_i / \partial q_{11}}{\partial u_i / \partial q_{12}} = \frac{P_1}{P_2} \quad (i = 1, 2) \quad (4)$$

ซึ่งเป็นภาวะที่เหมาะสมที่สุดของพาเรโต และแท้จริงแล้วภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบแข่งขันนั้นข้อกักขังอยู่แล้ววาระหว่างผู้บริโภคกับผู้บริโภค หรือระหว่างผู้ผลิตกับผู้ผลิตก็ตาม ย่อมไม่เป็นอิสระต่อกัน มีความคาบเกี่ยวเชื่อมโยงกันอยู่ตลอดเวลา ฉะนั้นความเหมาะสมของคนใดคนหนึ่งหรือหน่วยผลิตใดหน่วยผลิตหนึ่งย่อมไม่ใช่ภาพรวมของตลาด เพราะเหตุนี้การแสดงภาวะเหมาะสมที่

สุดในเชิงคณิตศาสตร์ดังกล่าวอาจจะ เป็นคำตอบที่เจาะลึกเกินความจำเป็น แต่ขาดพลังของความเชื่อมั่นว่าเป็นความเหมาะสมที่ฝ่ายอื่นซึ่งยังต้องขึ้นอยู่กับกัน ในทางความเป็นจริงในระดับตลาดและระบบเศรษฐกิจยอมรับได้หรือไม่ ถ้าแม้ว่าการบริโภคกรรมกัณฑ์หรือผลิตภัณฑ์ มีวิธีการเข้าถึงความเหมาะสมหรือความพอเหมาะพอดีด้วยโลกทัศน์ที่ผสมผสานกับมโนทัศน์ของพุทธศาสตร์เพื่อพลังเสริมในการอธิบายให้โลกของคณิตศาสตร์ขยับเข้าสัมผัสกับโลกของความเป็นจริงมากขึ้น เพราะเศรษฐศาสตร์เป็นศาสตร์เพื่อมนุษย์โดยแท้ ไม่ว่าจะ เป็นเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อมเพื่อการอนุรักษ์ชีวิตป่าและสัตว์อื่นใดก็ตาม สุดท้ายก็คือ เพื่อมนุษย์และสังคมมนุษย์จะได้มีชีวิตที่สันติสุขนั่นเอง

การเผชิญปัญหาในทางปฏิบัติก็คือความถูกต้องมักจะไม่ถูกใจเสมอ ดังนั้นการนำเสนอตามรูปแบบของคณิตศาสตร์ควรคำนึงถึงประเด็นที่จะเชื่อมโยงเข้าสู่ความรู้สึกนึกคิด จิตใจของบุคคลให้มากขึ้น จนบุคคลรู้สึกได้ว่าเป็นเรื่องใกล้ตัว เป็นเรื่องแค่อ้อม ความรู้สึกสลับตอก ไม่ใส่ใจจะ ได้ลดลง แม้คำตอบในเชิงคณิตศาสตร์จะให้ข้อเท็จจริงได้ในระดับหนึ่งแต่ถ้าไม่คำนึงถึงเรื่องของจิตใจไม่สอดคล้องประเด็นของมนุษย์ลงในเชิงอธิบายบ้าง ความรู้สึกว่าเป็นศาสตร์เพื่อมนุษย์ก็ดูจะห่างไกลและแปลกหน้าต่อกันมากขึ้นตามลำดับ มโนทัศน์ในทางพุทธศาสตร์ก็ดูจะตกที่นั่งทำงานองเดียวกันคือเมื่อเป็นปรัชญาที่ชี้นำไปสู่ความจริง ความถูกต้องตามหลักสัจธรรม คือไม่โอนเอียงเข้าหาความเป็นบวกหรือลบของสรรพสิ่ง แต่มองออกสู่สภาพความเป็นจริงจึงทำให้ไม่ถูกใจ (กิเลส) ของบุคคลที่ต้องการในทิศทางที่สวนทางกับความจริงเป็นเหตุให้หาทางปฏิเสธไปต่าง ๆ นานา ทั้ง ๆ ที่ถ้าเป็นความจริงมาก เข้าก็จะเข้าสู่ภาวะขี้ดินเหมือนขี้ โดนมัด

ด้วยประการนี้ ตามลักษณะของมนุษย์ปุถุชน ในทางพุทธศาสตร์หรือคนเศรษฐกิจในทางเศรษฐศาสตร์แล้วย่อมมีโอกาสที่จะเปิดเผยไม่ยึดติดมโนทัศน์ของศาสตร์นั้น ๆ ได้พอ ๆ กัน นั่นคือการไม่ยอมรับความจริงในแง่ที่เศรษฐศาสตร์ สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจได้ในขอบเขตที่จำกัดเท่านั้น นี่คือนิสัยจรรยา เจกเช่นเดียวกับกับศาสตร์แขนงอื่น ๆ แต่ปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นและมีความสลับซับซ้อนซ้อนเงื่อนงำเนื่องมาจากพฤติกรรมเบี่ยงเบนของมนุษย์เองนั้น ทำให้มโนทัศน์และโลกทัศน์ของเศรษฐศาสตร์ตามไม่ทัน จึงเป็นการแก้ปัญหาไม่ตก ความรู้สึกเคยชินที่เคยผลักระหน้าที่การแก้ปัญหาขึ้นมาให้เศรษฐศาสตร์จึงกลายเป็นว่าเศรษฐศาสตร์ไม่สามารถแก้ปัญหาได้จริง ซึ่งความจริงแก้ได้แต่ไม่ทั้งหมดของปัญหา การมองออกนอกตัวผลักระการแก้ปัญหาให้คนอื่นจนเคยชินทำให้ยิ่งมองยิ่งเห็นว่าเศรษฐศาสตร์หมดท่าเข้าไปทุกที แต่ครั้นมาเผชิญหน้ากับปรัชญาแบบพุทธศาสตร์ที่ให้แก่ปัญหาโดยมองย้อนเข้าหาตัวเองก่อนเป็นหลักก็ยังแย่งหน้าเพราะไม่

เคยชิน เคยเต็มอบภาระให้คนอื่น จึงเกิดปฏิกริยาต่อต้านและไม่สู้จะยอมรับแนวคิดของพุทธศาสตร์ในแง่ว่าสูงและยากจนเกินที่มนุษย์ปุถุชนจะปฏิบัติตามได้ นั่นเป็นงานของอริยชน ตนเป็นสามัญมนุษย์ยังต้องทำมาหาเลี้ยงชีพจึงไม่ใส่ใจ จึงทำให้ห่างเหินกับแนวคิดทางพุทธศาสนาออกไปอีกเป็นวาระที่สอง

ในโลกเศรษฐกิจปัจจุบันคนเศรษฐกิจยิ่งวิ่งตามภาวะเศรษฐกิจของโลกมากเท่าไร การแสวงหาภาวะเหมาะสม ความพอเหมาะพอดีจึงยิ่งห่างไกลออกไปทุกทีเพราะความคิดที่จะแสวงหาให้ตนได้ มี และเป็นแน่ต้องให้บรรลุจุดที่มากที่สุด คือพยายาม Maximize ทุกสิ่งทุกอย่างไว้ก่อน โอกาสที่จะล่วงล้ำสิทธิ์และอธิปไตยของคนอื่น ในทุกรูปแบบนั้นย่อมเกิดขึ้นได้เสมอ และเมื่อ นั้นความพอดีจะอยู่ตรงไหน

การที่จะพัฒนาศาสตร์สองแขนงคือ เศรษฐศาสตร์และพุทธศาสตร์ไปพร้อม ๆ กัน โดยทำให้คนเศรษฐกิจมีจิตใจแบบพุทธศาสตร์ และคนในพุทธศาสตร์มีจิตใจแบบคนเศรษฐกิจจะเป็นแนวทางที่ช่วยปรับและชลอปัญหาทางเศรษฐกิจได้ เพราะว่าการแก้ปัญหาใดของผู้ที่มีจิตใจแบบพุทธนั้น จะไม่แก้ปัญหาโดยผลักรับมือชอไปทีบุคคลอื่น โดยถ่ายเดียว หากแต่จะสำรวจคิดค้นปัญหาในตนเองก่อน คิดแก้ไขตนเองก่อน ก็จะเป็นการช่วยแบ่งเบาภาระไม่โยนโทษให้สังคมทั้งหมด มีชีวิตอยู่กับความเป็นจริง มีความพร้อมสูงในการทำใจให้ยอมรับความเป็นจริง แม้ความจริงนั้นไม่ถูกใจเพียงใดก็ตาม เพียงการนำแนวคิดทางพุทธศาสตร์มาใช้ให้รู้ชัดในระดับปุถุชนไม่ถึงขั้นต้องรู้แจ้งชัดในระดับกำลังสติปัญญาของอริยชน ก็จะช่วยขจัดปัญหาไปได้มากมาย อย่างเช่นการรู้แจ้งในอริยสัจ 4 นั้น ปุถุชนรู้ได้แม้ในระดับหนึ่งก็จะคลี่คลายปัญหาออกจากใจตนเอง พัฒนาการดำรงชีวิตของตนไปได้อย่างเบากายสบายใจ

3.1.2 ความเหมาะสมพอดีทางพุทธศาสนา (หรือมัชฌิมาปฏิปทา)

ความเหมาะสมพอดีเป็นเรื่องใหญ่ในพุทธศาสนา เพราะเป็นทางนำไปสู่จุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนาคือภาวะไร้ทุกข์โดยสิ้นเชิง ได้แก่นิพพาน ดังนั้นในกระบวนการธรรมะชั้นวิถีการนั้นมีมัชฌิมาปฏิปทาหรืออริยมรรค 8 อันเป็นข้อปฏิบัติหรือทางดำเนินชีวิตทั้งของบรรพชิต และคฤหัสถ์เพื่อบรรลุถึงจุดนั้นมีมัชฌิมาปฏิปทายังครอบคลุมกระบวนการอื่น ๆ อีกด้วยที่แยกสายปฏิบัติเพื่อความชัดเจนแม่นยำตรงสู่เรื่องต่าง ๆ เฉพาะกรณี เพราะเหตุที่มีมัชฌิมาปฏิปทาเป็นทางเอกหรือทางหลักที่ครอบคลุมดังกล่าว ดังนั้นจึงใช้เป็นเกณฑ์เข้าไปจับกระบวนการอื่น ๆ เพื่อไม่ให้

เบี่ยงเบนหรือผิดออกจากแนวทางที่แท้จริงของพุทธศาสนาหรือเรียกว่าเป็นเกณฑ์ควบคุมไม่ให้การปฏิบัติธรรมข้ออื่น ๆ ออกนอกเส้นทางแห่งเจตนาของหลักธรรมนั้น ๆ เพราะกฎ หลักการ วิธี-การ ต่าง ๆ นั้นในทางพุทธศาสนาเหตุผลย่อมสนับสนุนสอดคล้องประสานกันทุกกระบวนการทุกหลักธรรม ในทางปฏิบัติหากเข้าใจความหมายของมัชฌิมาปฏิปทา ได้ถูกต้องตั้งการนำธรรมะข้อสั้น โศขหรือข้ออุเบกขามาใช้ย่อมเข้าใจถึงความเหมาะสมพอดีของธรรมะนั้น ๆ ว่าพอดีพอเหมาะแก่อัตภาพ (สันโดษ) ฐานะความสามารถแล้วอย่างไรและขนาดไหน จึงสมควรพอและปล่อยวาง (อุเบกขา) เนื่องจากได้กระทำเต็มที่สุดวิสัยของตนเองแล้ว เป็นต้น มัชฌิมาปฏิปทาเป็นวิธีการปฏิบัติในกิจการงานทุกอย่างของมนุษย์ เช่น ความเหมาะสมพอดีระหว่างคนกับงานนั้น ว่าเข้ากันได้หรือไม่หากไม่มีความเหมาะสมสภาพการบีบ กัดดัน หรือบังคับก็จะเกิดขึ้น คุณภาพของงานก็จะลดลงหรือได้งานที่ไม่สมบูรณ์ออกมา ดังพระเทพเวที ได้กล่าวถึงมัชฌิมาปฏิปทาไว้ดังนี้ "พุทธพจน์จากปฐมเทศนาหรืออัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้ แสดงความหมาย เนื้อหา และจุดหมายของมัชฌิมาปฏิปทาไว้โดยสรุปครบทั้งหมดที่ควรสังเกตคือ ความเป็นทางสายกลาง (The Middle Path หรือ Middle Way) นั้นเป็นเพราะไม่เข้าไปข้องแวะที่สุดสองอย่าง (แต่ไม่ใช่อยู่กลางระหว่างที่สุดทั้งสอง) คือ

1. กามสุขัลลิกานุโยค การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุข (The extreme of sensual indulgence หรือ extreme hedonism)
2. อุตตกิลมถานุโยค การประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตนเอง (the extreme of self-mortification หรือ extreme asceticism) ...ทางสายกลางที่เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทานี้มีจุดหมายที่แน่นอน... มรรคคือระบบความคิดและการกระทำหรือการดำเนินชีวิตที่ตรงจุดพอเหมาะพอดี ให้ได้ผลสำเร็จตามเป้าหมายคือความดับทุกข์...ทางสายกลางสู่จุดหมายนั้นคือทางดำเนินชีวิตที่ไม่ตระราคาค่าตัวต่ำถึงกับยอมสยบจมลงในกระแสโลก ปล่อยชีวิตให้เป็นทาสแห่งามิสที่เป็นเหยื่อล่อของโลก เป็นอยู่ด้วยความหวังที่จะได้เสพรสอร่อยของโลกถ่ายเดียว โดยยอมให้สุขทุกข์ ความตึงแรงแค้คุณค่าแห่งชีวิตของตนขึ้นต่อวัตถุและความผันผวนแปรปรวนของเหตุปัจจัยต่าง ๆ ภายนอกอย่างสิ้นเชิง ไม่ให้ชีวิตมีอิสระภาพ เป็นตัวของตัวเองมีคุณค่าในตัวของมันเอง... ทางดำเนินชีวิตที่เป็นสายกลางนั้นนอกจากไม่เอียงสุดทางวัตถุจนเป็นทาสของวัตถุหรือขึ้นต่อวัตถุสิ้นเชิงแล้วก็ไม่เอียงสุดทางจิตด้วย... จนปล่อยปละละเลยไม่เอาใจใส่สภาพทางวัตถุและร่างกาย กลายเป็นการประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตนเอง การดำเนินชีวิตนี้มีลักษณะไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น เป็นไปด้วยการรู้เข้าใจสภาพที่เป็นอยู่ตามที่เป็นจริง ทั้งทางวัตถุและ

จิตใจแล้วปฏิบัติด้วยความรู้เท่าทัน พอสวมแก่เหตุปัจจัย และสอดคล้องพอเหมาะพอดีที่จะให้ได้ผลตามจุดหมาย"⁽⁵⁾

"ดังนั้น มรรค หรือมัชฌิมาปฏิปทาทั้งหมดเท่ากับเป็นหลักกรรมภาคปฏิบัติทั้งหมดของพระพุทธศาสนา"⁽⁶⁾

ฉะนั้นมัชฌิมาปฏิปทาหรือมรรคอันประเสริฐหรือทางมืองค์ 8 มืองค์ประกอบด้วยนี้

1. สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบ (Right View หรือ Right Understanding)
2. สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ (Right Thought)
3. สัมมาวาจา วาจาชอบ (Right Speech)
4. สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ (Right Action)
5. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ (Right Livelihood)
6. สัมมาวายามะ เพียรพยายามชอบ (Right Effort)
7. สัมมาสติ ระลึกชอบ (Right Mindfulness)
8. สัมมาสมาธิ จิตมั่นชอบ (Right Concentration)"⁽⁷⁾

เมื่อการปฏิบัติเพื่อสู่ความพอเหมาะพอดีหรือเข้าสู่ความเป็นกลาง ๆ ไม่เอียงสุดเข้าหาธรรมชาติฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความยืดหยุ่นอยู่ในชั้นวิธีการ (ระดับปฏิบัติ) ทั้งนี้ก็เพื่อความเป็นไปได้ ความสอดคล้องตอบรับกับระดับอินทรีย์ต่างๆ กัน ดังนั้นเมื่อในทางปฏิบัติมีความยืดหยุ่น ซึ่งถูกรองรับด้วยเหตุผลจึงต้องมีความแยกกายภายในใจ (โยนิโสมนสิการ) เป็นเครื่องพิจารณาตัดสินด้วยเหตุนี้องค์ประกอบของมรรคคือมรรคในการดำเนินจึงเริ่มต้นด้วย สัมมาทิฏฐิ คือนิยามอันเห็นชอบซึ่งได้แก่เห็นชอบในอริยสัจ 4 อันได้แก่การคิดแบบสาวหาเหตุปัจจัย ดังนั้นแม้ว่าจะเป็นการเข้าใจกันโดยทั่วไปว่าศาสนาเป็นเรื่องของศรัทธาเริ่มต้นด้วยศรัทธาแต่สำหรับพุทธศาสนาแล้ว แม้เป็นศรัทธาก็เป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยเห็นความสมเหตุสมผลแล้วเกิด โยนิโสมนสิการขึ้นภายในใจแล้วระดับหนึ่งจึง

5. พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธธรรม (พระนครศรีอยุธยา: มหาคณาจารย์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 582-583.

6. เรื่องเดียวกัน, หน้า 592. หรือ ม.ม.12/26 หรือ ที่.มหา. 10/299/287 หรือ อภ.วิมฺว.ค. 35/3/317.

7. เรื่องเดียวกัน, หน้า 601-602.

ทำให้เกิดการอยากคิดค้นศึกษาและเป็นเครื่อง เสริมศรัทธาให้มั่นคงต่อไป ดัง ในกาลามสูตร⁽⁸⁾ ดังนั้นจึงส่งเคราะห์ให้สัมมาทิฏฐิ (ปัญญาอันเห็นชอบ) และสัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) เป็นปัญญา ลึกซึ้ง คือเป็นการเรียนการศึกษาด้วยปัญญานั้นเอง จึงทำให้ผู้เข้ามาศึกษาพุทธศาสนาบางกลุ่มมอง พุทธศาสนาว่าไม่ใช่ศาสนา (Religion) เมื่อบุคคลทุกคนมีปัญญาขั้นพื้นฐานแล้วระดับหนึ่ง แม้จะ ยังไม่ถึงขั้นพัฒนาปัญญาจนถึงที่สุด (คือปัญญาวิมุตติ) ก็ตามก็พอจะเอาตัวรอดและเกี่ยวข้องกับสังคม และสภาพแวดล้อม ได้อย่างมีวินัย มีระบบ ระเบียบ รู้จักความพอเหมาะพอดี รู้กาลอันควรและไม่ ควรอย่างไร นั่นคือรู้จักการวางตัว วางท่าที่ วางใจได้พอเหมาะ เมื่อเกี่ยวข้องกับกาล สถานที่ บุคคล ชุมชน ความเป็นผู้รู้ประมาณในการแสวงหา (วัตถุประสงค์ เลี้ยงชีวิต)

พร้อมกันนั้นก็เป็นผู้ที่เข้าใจถึงความเป็นเหตุเป็นผลว่าเกี่ยวข้องกับอย่างไร เหตุ อย่างนี้จะให้ผลอย่างไรและผลอย่างนี้เหมาะกับเหตุและความเป็นมาอย่างไรก็สามารถยอมรับ สภาพความเป็นจริงตามเหตุปัจจัยนั้น ๆ ได้ จึงขึ้นชื่อว่ารู้จักตนเองเพราะรู้จักการวางตนอย่าง เหมาะสมกับเหตุผลนั้น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์อยู่ ซึ่งเป็นหลักการของสัปปริสธรรม 7⁽⁹⁾

ดังนั้นเมื่อการดำรงชีวิตอยู่ยังไม่สามารถตัดขาดหรือโดดเดี่ยวจากสังคมได้ ในพุทธ ปรัชญาแล้วจึงให้อยู่และเกี่ยวข้องกับสังคมด้วยความเหมาะสมพอดี จึงจะไม่เกิดปัญหาหรือกระทบ กระเทือนก้าวก่ายสิทธิของบุคคลอื่น โดยการตระหนักในหน้าที่เป็นสำคัญ นับตั้งแต่หน้าที่ต่อตนเอง "คือการคำนึงถึงประโยชน์ตน ประโยชน์ท่าน และประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย" ตามลำดับ⁽¹⁰⁾ คือถ้าเมื่อใดคำนึงถึงประโยชน์ตนมากเกินไปเรียกว่าขาดความพอดี ไม่ประกอบกิจกรรม เพื่อ ประโยชน์ผู้อื่นบ้างเลยในที่สุดก็จะไปไม่รอดทั้งตนเองและสังคมส่วนรวม แนวคิดทางพุทธศาสนานั้น ให้นำหนักแก่ประโยชน์ตนและผู้อื่นเท่าเทียมกันการตระหนักถึงประโยชน์ร่วมกัน ย่อมก่อให้เกิด ความสมดุลในระบบสังคม (เศรษฐกิจและการเมือง ฯลฯ) และจะมีการประกอบกิจกรรมทุกด้าน ทุกฝ่ายไปพร้อมกัน อย่างพอเหมาะ ไม่เอียงเข้าหาประโยชน์ฝ่ายใดมากเกินไป อยู่ร่วมสังคม กันได้อย่างประสานสัมพันธ์ ดังนั้น ข้อ 3-5 ได้แก่สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากัมมัฏตะ (ทำ การงานชอบ) และสัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีวิตชอบ) จึงส่งเคราะห์เข้าไปหมวดศีลสิกขา ซึ่งเกี่ยวข้องกับ

8. พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตฺโต) พุทธธรรม (พระนครมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2529), หน้า 91.

9. พระไตรปิฎก อัง. สุตตก. 23/113

10. พุทธธรรม, หน้า 599.

กับบุคคลเพื่อสังคมโดยตรง อันเป็นหมวดที่ว่าด้วยระบบ ระเบียบและวิธีปฏิบัติเพื่อตน เพื่อสังคม ของพหุชน จะได้เกี่ยวข้อประสานสัมพันธ์และเกื้อกูลกันอย่างมีระบบ ระเบียบขั้นตอน มีกฎเกณฑ์ เรียกว่าในทางธรรมว่าวินัย ส่วนข้อ 6-8 เป็นการเข้าสู่หมวดจิตตสิกขา ได้แก่ สัมมาวาจา (เพียรชอบ) สัมมาสติ (ระลึกรชอบ) และสัมมาสมาธิ (ตั้งใจไว้ชอบ) การจะเข้าถึงจุดหมายคือ ตัมทุกข์ (ดับปัญหา) นั้นความเพียรพยายามเป็นกำลังที่จะหนุนให้กิจการงานก้าวหน้าได้ แต่การปรารถนาความเพียรมากเกินไปก็เกินไปเพื่อความฟุ้งซ่าน แต่ถ้าหากย่อหย่อนในความเพียรมากเกินไปก็เกินไปเพื่อความเกียจคร้าน ความพอเหมาะพอดีเท่านั้นที่จะยังประโยชน์ให้สำเร็จได้ ซึ่งก็ต้องมีปัญญาและสติตามกำกับด้วยตลอดเวลา คือดำเนินความเพียรให้พอเหมาะด้วยปัญญา และเมื่อถึงข้อสุดท้าย คือสัมมาสมาธิ ปัญญา สติและความเพียรที่หนุนเนื่องกันมาตามลำดับก็จะกลายเป็นปัญญาที่เกรียงไกรเป็นสัมมาปัญญาเป็นพหุปัญญาที่จะกลายเป็นอาวุธเพื่อขจัดทุกข์ เพื่อพ้นจากปัญหา และการติดข้องในสมมุติทั้งมวลได้ (ในระดับ โลกุตตระ) แต่ในระดับโลกีย์ก็เป็นปัญญาที่สูง และแหลมคมแยกคายขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง เป็นภูมิคุ้มกันตนเองได้ตามกำลังปัญญานั้น ๆ ดังตัวอย่าง การประกอบความเพียร (ความเพียรที่ประกอบด้วยปัญญา) ที่พระนุทธเจ้าได้ประทานแก่พระโสณะว่า "...คราวใดสายพินของเธอดึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป ตั้งอยู่ในระดับพอดี คราวนั้นพินของเธอก็จะมีเสียงไพเราะ หรือเหมาะที่จะใช้การ... ฉะนั้นเหมือนกัน โสณะความเพียรที่ระดมมากเกินไป ย่อมเป็นไปเพื่อความฟุ้งซ่าน ความเพียรที่หย่อนเกินไป ย่อมเป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน เพราะเหตุนี้แล เธอจงตั้งใจกำหนดความเพียรให้เสมอพอเหมาะ จงเข้าใจความเสมอพอดีกันแห่งอินทรีย์ทั้งหลาย และจงถือนิimitในความเสมอพอดีกันนั้น" (11)

ดังนั้นทางดำเนิน 8 ประการนี้ จะนำพาผู้ปฏิบัติเข้าสู่ความตั้งงาม และความมีคุณค่าในตนเองอย่างแท้จริง และนำสังคมให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ด้วยระเบียบวิธีปฏิบัติ (ศีล, วินัย) ที่บุคคลจะต้องปฏิบัติอย่างเกื้อกูลต่อระบบสังคมและสภาพแวดล้อม นั่นคือยังผู้ที่มีระเบียบปฏิบัติมีกฎเกณฑ์ที่ดำเนินถึงผลกระทบที่มีต่อตนเองและบุคคลอื่นมากเท่าใดที่ในทางพุทธศาสนา เรียกว่า ศีลหรือวินัยนั้นสังคมจะเต็มไปด้วยความเรียบร้อย ปราศจากการกระทำที่เป็นไปในทางเบียดเบียน บ่อนทำลาย เช่น แม้พิจารณาเพียงศีล 5 ก็ให้เห็นได้ว่าพุทธปรัชญานั้นมีเจตคติที่แยกไม่ออกเลยระหว่าง

11. อินทรีย์ 5 คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต)

บุคคลกับสังคม เช่น บุคคลที่ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ เป็นต้น ย่อมเชื่อว่ารักษาทั้งตนเองให้อยู่ใน ความดีงามและรักษาสังคม รวมถึงสภาพแวดล้อมทั้งมวลไม่ให้เสียหาย และถูกทำลายอีกด้วย เช่น ไม่ลักลอบตัดไม้ทำลายป่า อันเป็นอาการแห่งช โมย หรือแม้แต่ทำถูกต้องตามกฎหมายแล้วก็ตาม ตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาแล้วก็ควรทำอยู่ในขอบเขตรู้จักประมาณ ในการตัด ในการใช้เช่นกัน ผู้ที่ เครื่องครัดในระเบียบ เคารพในกฎเกณฑ์ (มีศีล มีวินัย) มากเท่าใดก็ยิ่งเป็นผู้ที่เป็นอยู่โดยคำนึง ถึงประโยชน์ผู้อื่นอย่างกว้างขวาง ลึกซึ้งและประณีตมากขึ้นตามลำดับขั้นของความบริสุทธิ์แห่งศีลนั้น ฉะนั้นคำว่าปฏิบัติศีลประพฤตินิยมเพื่อหนีโลกไปนิพพานเพียงลำพังนั้นจึงไม่น่ามีเลยเพราะว่าอย่าง น้อยที่สุดผู้ประพฤตินิยมอย่างแท้จริงย่อมเป็นแบบอย่างแบบฉบับแก่บุคคลอื่นให้ประพฤตินุติตาม หรือช่วยให้เกิดการประหยัดทางเศรษฐกิจไป และอย่างมากผู้ปฏิบัติธรรมนั้นแหละจะส่งเคราะห์ สังคมเอง โดยตรงดั่งจะเห็น ได้จากการบริจาคนเงินและสิ่งของจำนวนมากจากพระที่ปฏิบัติธรรม อย่างเคร่งครัด ออกสู่สังคมเพื่อส่งเคราะห์สังคมโลกให้บรรเทาทุกข์ลง เช่น การบริจาคสร้างตึก โรงพยาบาลต่าง ๆ อุปกรณ์การแพทย์ อุปกรณ์การศึกษาและอื่น ๆ ของหลวงตามหาบัว ญาณสัมปันโน วัดป่าบ้านตาด อ. เมือง จ. อุตรดิตถ์ และหลวงปู่แหวนสุจิณฺโณ วัดดอยแม่ปิง อ. พริ้ว จ. เชียงใหม่ เป็นต้น

ดังนั้นวิสัยของพระอริยสงฆ์ทั้งหลาย วัตถุประสงค์ที่มุ่งเพ็ญและมีมากเกิน ไปจึงหมดความจำเป็นลงสำหรับท่านแม้ศรัทธาของประชาชนจะบริจาคนานให้ท่านมากเพียงใดก็ตามก็จะกลับออกมาสู่ สังคมในรูปของสังคมส่งเคราะห์แบบพุทธมากเพียงนั้น ดังนั้นจึงไม่ต้องห่วงและกังวลเลยไปถึงว่าผู้ ที่ถึงภาวะนิพพานแล้วจะหนีโลกไปเพียงลำพัง แต่ถ้าหากท่านเหล่านั้นถึงภาวะนิพพานแล้วก็ยิ่งน่า เป็นที่ตายใจได้ว่าการสะสมที่เกินจำเป็นย่อมไม่มีเลยสำหรับเพื่อนตนเองนอกจาก จาคะ (สละ) ออกเพื่อสังคมส่งเคราะห์ เป็น เอนกอนันต์และผลจากการดำรงชีวิตอยู่ด้วยความพอดีไม่พุ่มเพี้ยงของ สังคมอริยสงฆ์ดังกล่าวแล้วนี้ย่อมมีผลต่อการประหยัดต่อเศรษฐกิจมากมายเพราะผู้ที่มีศรัทธาทั้ง หลายย่อมนำทรัพย์มาบริจาคนานมากกว่าการนำไปใช้จ่ายในทางทำลายตนเองและคนอื่น เป็นต้นว่า ใช้ไปในทางอบายมุขต่าง ๆ และโดยอาศัยพระที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบทั้งหลายนี้เป็นเนื่ออนุญคือเป็น ทางผ่านของทรัพย์จากผู้ที่มีมากกระจายไปสู่สังคมส่วนที่ขาดแคลนได้อย่างบริสุทธิ์และเต็มใจ จึง ทำให้สังคมดำรงอยู่อย่างสมดุลทั้งทางวัตถุและจิตใจเพราะทั้งสังคมร่ววาสและสังคมส่งอยู่ร่วม กันอย่าง ก่อกุล เพราะแต่ละฝ่ายมีทางดำเนินที่พอเหมาะ พอดีตามกำลังและระดับแห่งอินทรีย์ ของตนเอง

ในทาง เศรษฐกิจนั้นพุทธปรัชญาเอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจทุกรูปแบบ ได้แก่การนำแนวคิดไปฟื้นฟู ปรับปรุง ส่งเสริมและขยายตัวของเศรษฐกิจได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่อาศัยเหตุผลทางเศรษฐกิจล้วน ๆ โดยไม่อิงอาศัยเหตุผลทางศีลธรรมบ้างเลยนั้นย่อมก่อความเสียหายและความสูญเสียทางเศรษฐกิจได้ง่ายและมากมายจนมีผลกระทบต่อส่วนอื่น ๆ ของสังคมและไม่เพียงเท่านั้นยังทำให้บุคคลภายในได้ระบบเศรษฐกิจ แบบนี้พลอยได้รับอิทธิพลทางความคิดและหลงทางออกจากหลักการทางพุทธปรัชญาดังมีผู้เข้าใจว่า "การทำบุญในศาสนาพุทธไม่ได้ส่งเสริมให้คนไทยก้าวหน้าทางเศรษฐกิจหรือพัฒนาเศรษฐกิจ"⁽¹²⁾ ซึ่งเป็นการมองเพียงเชิงปริมาณด้านเดียวว่าผลทางเศรษฐกิจนั้นจะต้องวัดออกมาเป็นตัวเลขได้เท่านั้น แต่ความเป็นจริงแล้วปัญหาคุณภาพที่ยิ่งใหญ่ที่ต่างหากที่ก่อผลดีและผลเสียเป็นเบื้องหลังของความได้มาและสูญเสียไปทางปริมาณที่มากมายเหลือคณานับได้ ดังงานศึกษาของฟรานซิส สเตอร์ เรื่องพระพุทธรูปศาสนาตอปลัทธิมาร์กซิสต์⁽¹³⁾ กล่าวว่า "การงดเว้นจากการประพาศิตินในกาม ศิลข้อนี้บางทีมีผู้แปลให้ความหมายว่าประพาศิตินในกามตามนัยแห่งกฎหมาย แต่ศิลปะข้อนี้ตามภาษาบาลีแล้วมิได้ กล่าวว่ายชอบด้วยกฎหมาย หรือไม่ชอบด้วยกฎหมาย ดังที่เราได้เห็นกันมาแล้วว่าสิ่งใดที่ชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ชอบด้วยกฎหมายนั้น ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามสมัยนิยม และพระพุทธรูปก็มิได้ทรงสนพระทัยในความคิดที่กำพันสมัยไปแล้วหรือชนบประเพณีประจำท้องถิ่นแต่อย่างใดเลย ในประเทศอินเดียเมื่อ 2,500 ปีมาแล้วนี้เศรษฐกิจมีปริมาณมากก็ได้ โดยไม่ต้องถูกกล่าวหาว่าเป็นคนไร้ศีลธรรมหรือเป็นผู้ประพาศิตินต่อกฎหมายอย่างหนึ่งอย่างใด ความจริงศิลปะข้อนี้มุ่งหมายมิให้หมกมุ่น ล้างเสพในกามมากจนเกินควรไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการร่วมประเวณีมากจนเกินควรไป... พุทธศาสนาสอนให้พุทธศาสนิกชนผู้ครองเรือนพยายามบังคับตัวเองให้งดเว้นจากการล้างเสพในกามเป็นครั้งคราว การปฏิบัติเช่นนี้เป็นคุณประโยชน์แก่จิตใจและร่างกาย... ส่วนสมณะนั้นจะต้องไม่อยู่ร่วมกับสตรีเพศโดยเด็ดขาด ซึ่งเรียกว่าเป็นการประพาศิตินพรหมจรรย์ เกี่ยวกับเรื่องนี้มีข้อ

12. เอนก ทิพย์ลือชา. ความคิดเห็นและบทบาทของผู้นำสมาคมทางพุทธศาสนาในการปรับตัวของสมาชิกและประชาชนให้สอดคล้องกับความเป็นสมัยใหม่ของสังคมไทย. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526. หน้า 27.
13. ฟรานซิส สโตรี เอ็จ. ณ บ็อมเพเซอร์ แบล, พระพุทธรูปศาสนาตอปลัทธิมาร์กซิสต์, (พระนคร : มหามงกุฎราชวิทยาลัย, 2530) หน้า 152-159.

เท็จจริงที่น่าสนใจ ที่น่าสังเกตอยู่ประการหนึ่ง เพราะ เป็นข้อเท็จจริงเกี่ยวเนื่องกับปัญหาเศรษฐกิจที่สำคัญที่สุดปัญหาหนึ่งในปัจจุบันนี้... ว่ามาตรฐานการครองชีพ การอนามัย และมาตรฐานแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในประเทศที่มีพลเมืองน้อยนั้นอยู่ในระดับสูงสุดเสมอ... ส่วนประเทศที่มีพลเมืองมาก เช่น ในประเทศอินเดียและประเทศจีนนั้นพลเมืองที่ยากไร้เป็นจำนวนล้าน ๆ คนต้องทนทุกข์ทรมานจากการขาดแคลนอาหาร... ประเทศพม่าและประเทศอื่น ๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ตั้งแต่หลายชั่วอายุคนมาแล้ว... พลเมืองแม้จะอยู่ในชั้นที่ยากจนที่สุดก็ยังมีสุขภาพดี ล้ำสันและแข็งแรง... ประเทศพม่ากับประเทศสยามซึ่งเป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์... มีพลเมืองหรือมหาทวีปทั้ง ๆ ที่พลเมืองของทั้งสองประเทศนี้โดยธรรมชาติเป็นพลเมืองที่สามารถเจริญพันธุ์ได้เช่นเดียวกับพลเมืองในประเทศอื่น ๆ ... พลเมืองชายในประเทศเหล่านั้นบวชเป็นพระรักษามรรหมจรรย์ ไม่ร่วมด้วยสตรีเพศ โดยเด็ดขาดและพุทธศาสนิกชนผู้เป็นศฤงคารก็ถือปฏิบัติตั้งแต่วันจากการส่องแสงในกามเป็นครั้งแรกมากกว่าประชาชนในประเทศอื่น ๆ มากนักและทั้งนี้ก็เป็นผลของการปฏิบัติตามหลักของพุทธศาสนาโดยตรงนั่นเอง การปฏิบัติเช่นนี้เป็นวิธีการคุมกำเนิดที่ดีที่สุด แน่แน่นอนที่สุดและเป็นคุณประโยชน์มากที่สุดวิธีหนึ่ง... ในขณะที่ชาติต่าง ๆ ต้องทำสงครามกับชาติเพื่อนบ้านเพื่อหาเลี้ยงพลเมืองแห่งชาติของตนที่เพิ่มจำนวนขึ้นมิได้ขาดนั้น ประเทศพม่า (กับประเทศสยาม) อันเป็นประเทศในพระพุทธศาสนาสามารถดำเนินชีวิตมาได้ด้วยความสงบราบรื่น โดยอาศัยผลแห่งความอุดมสมบูรณ์ในประเทศของตนโดยปราศจากการขัดแย้งวิวาทกันระหว่างชั้นของประชาชนพลเมือง... สงครามต่าง ๆ ของประเทศพม่าตามที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ของพม่าอันมิได้เกิดขึ้นด้วยสาเหตุในทางเศรษฐกิจหรือในทางศาสนา การรักษาจำนวนของพลเมืองให้อยู่ในระดับต่ำเป็นตำรับที่แน่นอนที่สุดตำรับเดียวสำหรับจะสถาปนารัฐที่มีสภาพสมบูรณ์ทุกประการขึ้นได้ ประเทศพม่า (กับประเทศสยาม) ซึ่งเป็นประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทสามารถก่อให้เกิดสภาพดังกล่าวขึ้นในประเทศของตน โดยไม่รู้ลึกลับมาเป็นเวลานานก่อนที่ประเทศในภาคตะวันตกจะประดิษฐ์คิดค้นอาวุธเคมีต่าง ๆ ซึ่งยึดเอาการสงครามระหว่างชั้นบุคคล ฯลฯ ... เมื่อได้พิจารณาข้อความดังกล่าวไว้ให้เข้าใจโดยถ่องแท้แล้วก็จำเป็นต้องยอมรับว่าการที่บรรดาประเทศในเอเชียที่ถือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทมีความสุขสบายดีกว่ำประเทศอื่น ๆ นั้นเป็นผลโดยตรงของการที่มีพระสงฆ์และคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาว่าด้วยการงดเว้นไม่หมกมุ่นอยู่ในกามนี้เป็นประโยชน์อีกประการหนึ่งในบรรดาประโยชน์ต่าง ๆ ที่เราได้จากพระสงฆ์... การทำนุบำรุงคณะสงฆ์ผู้ประพฤติพรหมจรรย์นั้นแทนที่จะเป็นภาวะทำให้สิ้นเปลืองกำลังเศรษฐกิจของชาติ... กลับเป็นคุณประโยชน์

แก่ประเทศชาติอย่างยิ่ง ฯลฯ นี่เป็นเพียงพิจารณาเพียงข้อเดียวที่ถ้าหากเข้าใจถึงความพอดีพอประมาณในการเสพจะมีผลต่อสังคมประเทศ และ โลกอย่าง เอนกอนันต์เพียงใด"

ทางสายกลางตามหลักพุทธศาสนาดังกล่าวมาเป็นแนวทางดำเนินชีวิต เศรษฐกิจและชีวิตบุคคลหรือสังคมอย่างเหมาะสม พอเหมาะพอดี ไม่สุดโต่ง ไปทางข้างใดข้างหนึ่งให้สูญเสียคุณภาพไปทั้งในส่วนย่อยและส่วนใหญ่ของเศรษฐกิจ ระบบเศรษฐกิจ และสังคม การที่สังคมทรงตัวอยู่ได้ภายใต้ร่วมฉัตรของแนวคิดทางพุทธศาสตร์ จะเป็นการประคับประคองการทรงตัวของเศรษฐกิจได้ยืนยงและถาวรกว่าการที่ปล่อยให้กลไกราคา กลไกตลาดทำงานไปโดยที่ความพอเหมาะพอดีที่บังเกิดขึ้นบางครั้งก็คาดหวังอะไรไม่ได้มากมายนัก อาจเกิดขึ้นชั่วขณะ แต่เมื่อภาวะการณ์ต่าง ๆ ในสังคมโลกได้เปลี่ยนแปลง เหตุปัจจัยต่าง ๆ เปลี่ยนไป สภาพการณ์ที่เคยมีเคยเป็นเคยนำความพอใจ ความพอดีชั่วขณะมาให้ก็ไม่ว่าอาจดำรงสภาพนั้นอยู่ได้ ซึ่งผิดกับการดำรงฐานะและสภาพทางเศรษฐกิจด้วยความสามารถ ด้วยวิจรรณญาณแห่งบุคคลที่มีพุทธปรัชญากำกับบทบาทในขั้นตอนของการดำเนินงาน ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพและมีเสถียรภาพที่ถาวร

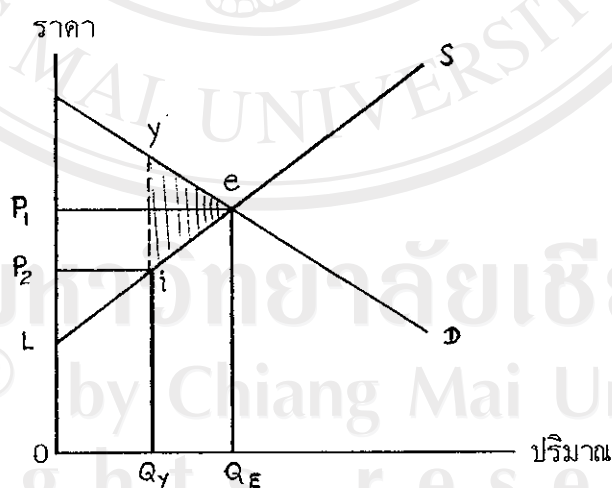
3.2 สภาวะของความสุขสมบูรณ์

เป็นสภาวะที่ทุกคนอยากจะได้ เข้าถึงอยากจะทำให้มีขึ้นในตนเอง แต่เท่าที่ผ่านมากการพัฒนาการศึกษาที่เดินตามค่านิยมแบบตะวันตกได้ถูกละทิ้งในสาระของจิตใจทั้งที่เป็นสถานที่ที่ปรากฏขึ้นของสุขและทุกข์ทั้งปวง และการพัฒนาทางวัตถุได้ไหลบ่าเข้าหาคนที่เกี่ยวข้องทั้งหลายหลงทางอยู่กับวัตถุว่าเป็นสุข แต่กว่าถั่วจะสุกกว่าก็ไหม้ไปบางส่วนแล้วนั่นคือสังคมตะวันตกที่เป็นแม่แบบทางความคิดได้ประสบกับวิกฤติการณ์ทางภูมิปัญญา (Intellectual Crisis) คือผู้ที่มีความปรองปรวมทางวัตถุกลับฆ่าตัวตายมากขึ้น เป็นโรคจิต โรคประสาทมากขึ้น ซึมเศร้ามากขึ้น ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นอาการทางจิตทั้งสิ้น ในหัวข้อนี้จะศึกษาถึงวิธีการเข้าถึง และกล่าวถึงความสุขของมนุษย์อย่างไรบ้างในสองแนวความคิด คือ เศรษฐศาสตร์กับพุทธศาสนาเช่นเคย

3.2.1 สภาวะของการมีสวัสดิการทางเศรษฐกิจสูงสุด

การที่ประเทศต้องมีแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแต่ละฉบับออกมาก็เพื่อหวังผลให้สังคมได้รับการพัฒนา พื้นฟู ระบบเศรษฐกิจให้มีความเข้มแข็งขึ้น สามารถพึ่งพาตนเองได้ อันจะทำให้สังคมไม่ประสบปัญหาต่าง ๆ อันเป็นผลมาจากความยากจนทางเศรษฐกิจเป็นเหตุ จึงได้มีรัฐสวัสดิการ แก่ประชาชนในรูปแบบของโครงการต่าง ๆ ได้แก่ การกระจายรายได้ให้

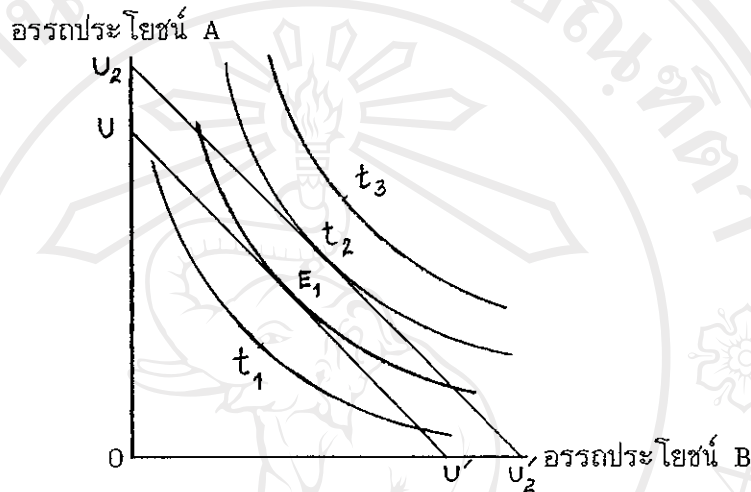
เท่าเทียมกัน การกำหนดอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ และโครงการประกันความมั่นคงทางสังคม เป็นต้น ทั้งระบบการจัดตั้งเงินกองทุน (Funded System) และระบบการเก็บภาษีและเงินโอน (Tax-and-Transfer System) หรืออื่นใดก็ตาม ภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมหรือสังคมนิยมต่างก็ถือว่าเป็นหลักประกันความมั่นคงในผู้ที่เกี่ยวข้องแล้ว แต่ก็ไม่ใช้การล้มล้างปัญหา เพราะอย่างไรก็ตาม เศรษฐศาสตร์บางท่านก็ยังกังวลว่าการประกันสังคมจะมีผลทำให้ประชาชนมีการออม น้อยลง เพราะมองเห็นประโยชน์จากโครงการนี้ในอนาคตว่าชีวิตมีหลักประกันแล้วนั่นเอง ซึ่งก็เป็นความกังวลที่มีเหตุผลเพราะภาพพ้องจากระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม ได้สะท้อนให้เห็นแล้วว่า ภายใต้ระบบนี้มีหลักประกัน มีสวัสดิการต่าง ๆ ให้แก่ประชาชนมากกว่าในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม แต่กลับมีความตกต่ำทางเศรษฐกิจ ผลผลิตไม่เพียงพอกับความต้องการของประชากร จนเกิดความอ่อนแอทางเศรษฐกิจอย่างกว้างขวาง เกี่ยวกับความต้องการให้สังคมได้รับสวัสดิการทางเศรษฐกิจนั้นในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมก็ทำได้ไม่มากนัก เพราะมาตรการต่าง ๆ ที่รัฐบาลใช้เพื่อแก้ปัญหาอย่างอื่นหรือเพื่อหวังผลอย่างอื่นอาจจะมีผลกระทบต่อสวัสดิการของสังคมได้เช่นกัน นโยบายแทรกแซงราคาหรือการควบคุมราคาสินค้า เช่นที่ใช้นโยบายการกำหนดราคาขั้นสูง (Price ceiling) นั้นมีผลดีด้านที่ราคาสินค้าถูกลง แต่ทำให้เกิดความสูญเสียด้านสวัสดิการ (Welfare Loss) ในสังคมได้ดังรูปที่ 16

รูปที่ 16

14. เสรี ลีลาชัย, เศรษฐศาสตร์สวัสดิการ, (พระนคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2531, หน้า 64.

ดังรูปที่ 16 จะทำให้เกิดความสูญเสียด้านสวัสดิการสังคมเท่ากับพื้นที่ yie ฟังก์ชัน
 สวัสดิการสังคมเป็นการยากที่จะสร้างเพื่อการวิเคราะห์ที่แม่นยำจะทำได้เพียงสมมุติว่ามีฟังก์ชัน
 สวัสดิการทางสังคมอยู่แล้วอธิบายร่วมกับเส้นความพอใจเท่ากันของสังคมดังรูปที่ 17 (15)

รูปที่ 17

จากรูป เส้น s_1, s_2, s_3, s_4 คือเส้นความพอใจเท่ากันของสังคม เส้น bn' คือ
 เส้นแสดงขอบเขตความเป็นไปได้ของอรรถประโยชน์ สวัสดิการที่สูงที่สุดที่สามารถบรรลุถึงได้คือ ณ
 จุด E ซึ่งเส้นความพอใจเท่ากันของสังคมสัมผัสกับเส้นขอบเขตความเป็นไปได้ของอรรถประโยชน์
 ณ จุด E นั้นไม่ว่าจะเป็น การจัดการเกี่ยวกับการผลิต การกระจายทรัพยากร หรือการแลกเปลี่ยน
 จะเป็นจุดที่แสดงถึงสวัสดิการสูงสุดของสังคม ส่วนจุด t_2, t_3 บนเส้น s_3 และ s_4 นั้น
 ตามหลักเหตุผลทางเศรษฐศาสตร์นั้น เป็นจุดสวัสดิการสูงสุดที่มีความจำกัดทั้งด้านทรัพยากรและ
 เทคนิคเป็นต้น จึงเป็นจุดที่บรรลุถึงไม่ได้ แต่ในแนวทางของพุทธศาสตร์นั้นสวัสดิการสูงสุดสามารถ
 บรรลุถึงได้แม้บนเส้น s_3 และ s_4 ได้แก่จุดดุลยภาพใหม่ t_2, t_3 ทั้งนี้ แม้จะเป็นจุดเป็นภาวะ
 ที่คิดว่าสุดเอื้อมแล้วแต่ในแนวคิดของพุทธศาสตร์นั้นแม้จะไม่มีวิธีแสดงออกมาให้เห็นเป็นกราฟหรือ
 เชิงคณิตศาสตร์ได้อย่างชัดเจนกว่า ความชัดเจนนั้นจะปรากฏชัดขึ้นมาโดยอาศัยหลักความจริงที่

พัฒนาใช้ในชีวิตประจำวัน หลักเหตุผลโดยรองรับด้วยพื้นฐานแห่งระบบศีลธรรม จะเป็นหลักประกันได้ว่าหากทำในสิ่งต่อไปนี้จะสามารถบรรลุถึงจุดสูงสุดของสวัสดิการสังคมได้คือ ในการเลี้ยงชีวิตตามหลักอาชีวปาริสุทธิ คือเลี้ยงชีพด้วยความบริสุทธิ์ แม้ความล้มเหลวในชีวิตอาจจะเกิดขึ้นได้ในบางช่วง แต่ก็ไม่มีควมวิหยาบคดล้นที่ประสบผลสำเร็จ คือมีมุกตา ได้แก่ ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี⁽¹⁶⁾ ถ้าทำได้เช่นนี้การกลั่นแกล้งกันให้เกิดความเสียหายทางเศรษฐกิจและสังคมก็จะไม่มีไม่เกิดขึ้น แล้วขยันหมั่นเพียรเพิ่มวิริยะขึ้นมาใหม่ เพิ่มขันติความอดทนขึ้นมาอีกย่อมนำมาความสำเร็จมาสู่ตน ส่วนผู้ที่ประสบผลสำเร็จแล้วย่อมตั้งตนไว้ในทางที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมด้วย เช่น จาคะคือการรู้จักให้ปันสิ่งของของตนแก่คนที่ควรให้ปันด้วยปัญญาที่รอบรู้ถึงสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ตามหลักอริยทรัพย์ 7⁽¹⁷⁾ แต่เมื่อคำนึงถึงกิจการงานก็เป็นผู้รู้จักกาลเวลาอันสมควรในอันที่จะประกอบกิจนั้น ๆ ตามหลักธรรมกาลัญญุตา⁽¹⁸⁾ และนอกจากรู้จักกาลเวลาอันสมควรหรือเพิ่มทุนขยายกิจการแล้ว ยังต้องประกบด้วยการกระทำที่สุจริต โดยทำางานที่ชอบคือ สัมมา-กัมมันตะ เพื่อสัมมาอาชีวะ คือเลี้ยงชีพชอบตามหลักอริยมรรค 8 และคำนึงถึงประโยชน์ที่พึงได้รับในปัจจุบันที่เรียกว่าประโยชน์ในปัจจุบัน 4 อย่าง ได้แก่ อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่นในการประกอบกิจการ และแม้การหาเลี้ยงชีวิต เมื่อได้มาแล้วรู้จักเก็บรักษา อารักขสัมปทา คือถึงพร้อมด้วยการรักษา เช่น รักษาทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความหมั่นไม่ให้เป็นอันตราย ไม่ให้เสื่อมเสียโดยการระมัดระวังทางที่จะเสื่อมเสียและรั่วไปได้ เช่นการคบคนก็ควรเลือกคบคนดี (กัลยาณ-มิตตตา) ซึ่งเป็นแบบอย่างให้แก่กันและกันได้ ไม่ชักนำไปในทางเสื่อมเสียจนเป็นหนทางทำให้เกิดล้มชีวิตาได้คือ การเลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หาได้ ไม่ให้ผิดเคืองจนเกินไปนัก และขณะเดียวกันไม่ให้มุ่งเพื่อยจนหาขอบเขตของการดำเนินชีวิตไม่ได้ และรู้จักประมาณตนอีกด้วย⁽¹⁹⁾ เมื่อพัฒนาเศรษฐกิจของครอบครัวของสังคมได้ในระดับหนึ่งดังกล่าวแล้ว การรู้จักจากสัมปทาคือการถึงพร้อมด้วยการบริจาคตาน ซึ่งนับเป็นการเฉลี่ยความสุขความมีทางวัตถุและอื่น ๆ ให้แก่ผู้อื่นนั้นเป็นหลักการกระจายทรัพยากรตามหลักพุทธศาสนา ที่มีพื้นฐานที่ถึงพร้อมด้วยศรัทธาเป็นพื้นฐาน

16. พรหมวิหาร 4 อภ. วิมจ.ค. 35/369.

17. อญ. สุตตค. 23/5.

18. ลัปปริสัธรรม 7 อญ. สุตตค. 23/113.

19. อญ. อุฏฐก. 23/294.

ของจิตใจของปัจเจกบุคคลและกระจายเป็นจิตใจของสังคมโดยภาพรวม ด้วยเชื่อว่าทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ตามหลักกัณฑ์สาธัมปะทา (สัมปราชยักัตตประโยชน์ 4)⁽²⁰⁾ นับเป็นการกระจายทรัพยากรที่มีผลมากในทางด้านความมั่นคงและสังคม และในขณะเดียวกันแม้จะมองว่าการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจไม่มีแต่สังคมก็ได้รับความพอใจสูงสุดทุกฝ่าย ทั้งผู้ให้และผู้รับตามหลักพุทธศาสนาแล้วผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก (ทพมานิ ปิโย โหติ)⁽²¹⁾ ย่อมจะนำมาซึ่งความสมัครสมานสามัคคีปรองดองกันของคนในชาติตามหลักสามัคคีธรรม (สุชา สงฺฆสุส สามัคคี) ความพร้อมเพรียงของหมู่ให้เกิดสุข⁽²²⁾ และเมตตากรุณาจุนโลก อีกด้วย ซึ่งเรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่มาก พื้นฐานของสังคมที่มีความสามัคคีกัน ย่อมมีผลต่อเศรษฐกิจมากเป็นเออนอนันต์ ตัวอย่างที่เห็นชัดเจนที่มีความสามัคคีเช่นชื่อของที่ผลิตในชาติตน โดยชาติตน เช่น ญี่ปุ่นจึงเป็นชาติที่ประสบผลสำเร็จทางเศรษฐกิจสูงมาก จนยากที่ชนชาติอื่น (ที่ไม่สามัคคีที่แสดงออกในลักษณะชาตินิยม) จะตามทัน นโยบายเพื่อโครงการใดที่รัฐใช้เพื่อเป็นรัฐสวัสดิการนั้น หากปราศจากความร่วมมือจากประชาชนแล้วก็ยากที่จะบรรลุเป้าหมาย เอกชนหรือประชาชนจะช่วยเสริมได้ทุกประเด็นดังกล่าวมาแล้ว และดังต่อไปนี้ ซึ่งแม้ว่าหลักการทางพุทธศาสตร์จะเป็นการกระทำเพื่อตัวเอง หากแต่ผลที่ได้ก็ ได้ทั้งเพื่อตนเองและส่วนรวมโดยไม่ต้องสงสัย เพราะแต่ละคนก็คือสมาชิกของสังคม เมื่อประพฤติตนเช่นไรมากน้อยลง ไปย่อมมีผลโดยตรงต่อตนเองและสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นเมื่อแต่ละคนมีความสำคัญและจะต้อง เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันกับบุคคลอื่น ๆ หลักการทางพุทธศาสตร์ได้ให้แนวคิดอันเป็นการชี้แนะทางที่ดีที่สุดในการเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ดังนี้

มิตตปฏิรูป หรือคือมิตรเทียม 4 จำพวกคือ

1. คนปอกลอก
2. คนดีแต่พูด
3. คนหัวประจบ
4. คนชักชวนในทางฉิบหาย

20. อง. ญจจก. 23/297.

21. อง. ปญจก. 22/44.

22. อง. ทสก. 24/80; ชุ.ร. 25/41 ; ชุ.อิติ. 25/238.

คนปอกลูกมี 4 ลักษณะ

1. คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว
2. เสียให้น้อย คิดเอาให้ได้มาก
3. เมื่อมีภัยแก่ตัว จึงรับทำกิจของเพื่อน
4. คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ของตัวเอง

หรือนอกจากนี้ยังมีคนดีแต่ผู้ด้อยมีลักษณะ 4 คนหัวประจบมีลักษณะ 4 และคนชักชวนในทางฉิบหายมีลักษณะ 4 ได้แก่

1. ชักชวนดื่มน้ำเมา
2. ชักชวนเที่ยวกลางคืน
3. ชักชวนให้มัวเมาในการเล่น
4. ชักชวนเล่นการพนัน เป็นต้น

มิตรแท้ 4 จำพวก

1. มิตรมีอุปการะ (มีลักษณะ 4)
2. มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุข (มีลักษณะ 4)
3. มิตรแนะประโยชน์ (มีลักษณะ 4)
4. มิตรมีความรักใคร่ (มีลักษณะ 4) ”(23)

เหตุที่ต้องให้ความสำคัญในการคบมิตรนั้น โดยเฉพาะในทางพุทธศาสนานั้นได้กำหนดเรื่องการละเว้นคบคนที่เป็นพาลไว้เป็นประการที่หนึ่งในมงคลชีวิต 38 ประการ เพราะคนเป็นเพื่อนนำไปสู่ทิศทางที่เจริญและเสื่อม ได้ตั้งแนวทางอบายมุขที่เป็นแนวทางพาศาสนาซึ่งบอกเหตุเครื่องฉิบหาย 6 ได้แก่

1. ดมน้ำเมา (มีโทษ 6)
2. เที่ยวกลางคืน (มีโทษ 6)
3. เที่ยวดูการเล่น (มีโทษ 6)

4. เล่นการพนัน (มีโทษ 6)
5. คบขี้เป็นมิตร (มีโทษ 6)
6. เกียจคร้านทำงาน (มีโทษ 6)"⁽²⁴⁾

จากหลักธรรมทั้งหลายที่กล่าวมาแม้จะไม่สามารถนำทั้งหมดของหลักธรรมที่จะเป็นเครื่องส่งเสริม และเป็นแนวทางให้บุคคลและสังคมเศรษฐกิจของเขาดำเนินไปอย่างบรรลุจุดสูงสุดโดยแน่นอนว่าหากแนวคิดทั้งหมดในพุทธศาสนาที่กล่าวมาถูกนำมาใช้ดำเนินชีวิตแล้วอรรถประโยชน์ U_A และ U_B แสดงโดยเส้นแสดงขอบเขตความเป็นไปได้ของอรรถประโยชน์ในรูปที่ 17 ย่อมสามารถขยับขึ้นไปเป็นเส้น U_2 U_2' ได้ และสูงกว่านี้อีกก็ยังมีทางเป็นไปได้ เพราะการใช้ชีวิตที่ว่างเว้นจากอบายมุข เครื่องกีดขวางจิตใจนั้นย่อมมีเวลาที่จิตใจจะได้พักผ่อนทบทวนให้เกิดปัญญา และพัฒนาหลักธรรมดังกล่าวมาข้างต้นขึ้นในจิตใจได้มาก เมื่อนั้นพฤติกรรมการผลิต การบริโภคตลอดถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมจะพลิกผันจนน่าเหลือเชื่อ จุด t_2 และ t_3 จะเป็นจุดสวัสดิการสูงสุดของเศรษฐกิจสังคมได้อย่างไม่เกินคาดหวังเลย ไม่ใช่จุดที่จะนำพาสังคมเศรษฐกิจไปได้ไม่ถึงเลย แต่หากต้องการคำตอบให้ชัดเจนก็คือศูนย์กลางที่จิตใจของผู้บริโภค ผู้ผลิตหรือคนเศรษฐกิจทั้งหลายว่า จากแนวคิดทางพุทธศาสนาเพียงกล่าวมานี้ซึ่งยังไม่ใช้ทั้งหมดของหลักธรรมอันเป็นเครื่องค้ำจุนเศรษฐกิจและสังคมเลย เพียงเท่านั้นจะสามารถปฏิบัติตามได้หรือไม่หากไม่ได้ก็ไม่ใช่วิสัยที่จะปฏิเสธว่า U_2 จะขยับสูงขึ้นไปอีกไม่ได้ เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านทรัพยากรบ้าง ทางเทคนิคบ้าง แท้ที่จริงแล้วสังคมเศรษฐกิจยังไม่ได้ทดลองอยู่กันอย่างประหยัดทรัพยากรอย่างแท้จริงเลย ดังดูจากทรัพยากรมนุษย์ก่อนหากคนเศรษฐกิจหรือปลุชนั้นก็เลือกอบายมุขได้เท่านั้น (อบายมุข 6) เราจะประหยัดทรัพยากรมนุษย์ไปมากมายและตลอดถึง โภคทรัพย์ทั้งสิ้น จะถูกใช้อย่างประหยัดมีเหลือเผื่อแผ่ให้แก่สังคมส่วนที่ขาด ส่วนที่บกร่อง ได้ช่วยรัฐสวัสดิการได้มากมาย เมื่อมีการพิจารณาจากบุคคลเป็นศูนย์กลาง เช่นนี้พร้อมกันนี้ก็ได้แนวคิดทางพุทธศาสนามาทำกับการแสดงบนเวทีเศรษฐกิจ จึงไม่น่าจะละทิ้งแนวคิดทางพุทธศาสนาที่จะมาเสริมบทบาท ตัวแปรต่างๆ ในระบบเศรษฐกิจ โดยมีคนเศรษฐกิจเป็นพระเอกซึ่งมีคุณภาวะเป็นปลุชชนเป็นส่วนมาก แต่ก็ก็เป็นพระเอกที่มีชีวิตชีวามากขึ้น เพราะไม่ใช่พระเอกที่ยืนเป็นภาพนิ่ง หากแต่จะมีลักษณะพลวัตเพิ่มเข้ามาอย่างเช่นในกรณีที่นักเศรษฐศาสตร์ทั้งหลายได้ลงทุนเสียเวลาคิดค้นวิธิตดูลงภาพทั่วไป เพื่อทราบภาวะ

24. ที. ปาฎิ. 11/196-197.

ของเศรษฐกิจทั้งระบบนั้น ในกรณีการพิจารณาดุลยภาพพร้อมกันหลายตลาด ภาวะดุลยภาพที่จะบรรลุถึงได้คืออุปสงค์ส่วนเกินทั้งหมดจะต้องเท่ากับศูนย์ในแต่ละตลาด ซึ่งสมมุติให้ราคาเป็นตัวผันแปรเมื่อมองให้มีลักษณะพลวัตมากขึ้นหน่อย โดยแนวคิดทางพุทธศาสตร์ก็คือการที่เงื่อนไขดุลยภาพของทุกตลาด จะต้องให้อุปสงค์ส่วนเกินเป็นศูนย์นั้น ไม่ใช่เท่ากับศูนย์เพราะการบริโภคนั้น (คนเดียวตามลำพัง) หมดเสมอไปเพราะในความเป็นจริงแล้วการบริโภคย่อมหมดไปเนื่องจากบริโภคเพียงน้อยนิดเท่านั้นเอง แต่ปฏิกิริยาที่ใช้แนวคิดแบบพุทธมักจะใช้ในการบริโภคเพื่อตนเองและสังคมส่วนรวมอีกส่วนหนึ่ง ดังแนวคิดที่รู้จักจากอะ (เสียสละหรือบริจาคออกไป) ดังกล่าวมาแล้ว ดังนั้นแนวคิดที่ว่า $\text{Excess demand} = \text{ปริมาณสินค้าที่บริโภค} - \text{ปริมาณสินค้าที่เป็นกรรมสิทธิ์เริ่มแรก}$ และให้เท่ากับศูนย์ในภาวะดุลยภาพนั้น⁽²⁵⁾ ก็มีทางเป็นไปได้มากขึ้นว่า การที่ผู้บริโภคทำตัวแบบมีเท่าไรกินหมดนั้นตามเงื่อนไข $\text{Excess demand} = 0$ ก็อาจจะเชื่อได้ว่าทุก ๆ ตลาดจะหมดจนเหลือศูนย์นั้น หมดด้วยเหตุผลต่าง ๆ ตามแนวคิดพุทธศาสตร์และถ้าทุก ๆ ตลาดจะเพียงพอทุกตลาดไม่มีขาดแคลนเลย หากมองถึงหลักการกระจายแบบพุทธ หลักการประหยัดและเผื่อแผ่ (ที่ไม่มีคนเอาวัดเอาเปรียบ โดยการกักตุน ฯลฯ) แบบพุทธก็มีความน่าจะเป็นได้มากขึ้นในการบรรลุเงื่อนไขดุลยภาพเช่นว่านี้ เมื่อเอาแนวคิดของพุทธศาสตร์มาช่วยผสมผสานแนวคิดเศรษฐศาสตร์ก็จะทำให้การแสวงหาดุลยภาพทั่วไปของระบบเศรษฐกิจโดยผ่านขั้นตอนมาจากฟังก์ชัน อุปสงค์ส่วนเกินของผู้บริโภคดังกล่าวได้รับการอธิบายเพิ่มเติมให้เบื้องหลังโมทัศน์ของอุปสงค์ส่วนเกินกับภาวะดุลยภาพมีลักษณะที่พลวัตมากขึ้น

3.2.2 สภาวะของความสุขสมบูรณ์ทางพุทธศาสนา

ความสุขเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา แต่สุขทั้งหลายบรรดามีปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปในโลกของปวงชนนั้นทางพุทธศาสนาเรียกว่ายังเป็นสุขเวทนา คือเป็นสุขที่ยังไม่เที่ยงแท้ เป็นสุขที่คละเคล้ากับทุกข์อยู่ การที่บุคคลใดจะมองเห็นสุขของคนอื่นว่ามีน้อยกว่าตนนั้นบุคคลนั้นย่อมต้องได้รู้จักและสัมผัสกับสุขที่เหนือกว่านั้น ประเด็นกว่านั้น คือได้ผ่านและรู้รสของสุขที่ดีเยี่ยมกว่ามาแล้ว ดังนั้นลำดับขั้นของสุขในทางพุทธศาสนาจึงมีมากเพื่อให้ผู้ศึกษาและเข้ามาปฏิบัติได้รู้และเข้าใจในความสุขโดยเปรียบเทียบเหล่านั้นเป็นลำดับไปเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจ หรือนำไปสู่การอธิบายที่ยากยิ่งว่าเมื่อถึงสุขขั้นสูงสุด สุขที่สมบูรณ์หรือภาวะนิพพานที่อยู่แยกเหนือสมมุติจะตามพาดพิงและ

25. Henderson, Quandt, Microeconomic Theory (Singapore : McGraw-hill, Inc., 1980), PP. 235-238, 241.

อธิบายได้นั้น ต่อเมื่อบุคคลได้ผ่านสุขชั้นต่าง ๆ มาโดยลำดับนั้นเอง จะเป็นเครื่องยืนยันความสุขที่เหนือกว่าขึ้นไปเรื่อย ๆ ว่ามีและเป็นไปได้ในโลกของอริยชนคือผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมเช่นพระ-อริยสงฆ์ทั้งหลายจะมีสุขที่ประณีตกว่าแม้จะยังต้องอิงอาศัยอยู่กับวัตถุสิ่งของ เครื่องบำรุงบ้างก็เพื่อยังอัตภาพให้ เป็นไปได้ตามความรับผิดชอบที่พึงมีพึงปฏิบัติต่อกันระหว่างกายกับจิตเพราะจิตเป็นนายกายเป็นบ่าวตามหลักการทางพุทธศาสนา ฉะนั้นจิตจึงต้องแสดงความรับผิดชอบออกมาทั้งต่อตนเองและต่อกาย ในลักษณะและสภาวะที่เหมาะสมพอดีแก่ ฐานะ เพศ วัย กาลเวลา สถานที่ และอื่น ๆ ที่ตนกำลัง เป็นอยู่ แต่จิตจะทำได้แค่ไหนอย่างไร นั้นก็ขึ้นอยู่กับว่าจิตนั้นมีสุขหรือทุกข์ภายในมากน้อยแค่ไหน ความสุขที่ผ่านมาจาก ตา หู จมูก ลิ้น กาย ย่อมปรากฏเป็นความสุข ให้รู้ชัดขึ้นที่ใจประการหนึ่งและสุขประเภทที่สร้างขึ้นที่ใจ โดยตรงประการหนึ่ง ในทางพุทธศาสนาจึงแบ่งความสุขที่มาจากการอิงอาศัยปัจจัยภายนอกและสุขที่เกิดขึ้นภายในใจโดยผ่านกระบวนการฝึกทางพุทธศาสนา โดยแบ่งออกเป็นความสุขฝ่ายโลกียะ และความสุขทางฝ่ายโลกุตตระหรือสุขระดับปรมาตม์ ดังนี้คือ

ก. ความสุขระดับโลกียะ

เป็นความสุขที่เกิดจากการที่ประสาททั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกายได้รับสัมผัสแล้วเกิดความชอบใจ พอใจ เช่น ตาเห็นรูปที่สวยงามก็พอใจ สุขใจ หูได้ยินเสียงที่ถูกต้องมีสรรเสริญ เป็นต้น จมูกได้ดมกลิ่นที่พึงใจ ลิ้นได้เสพรสอร่อย และกายได้สัมผัสที่นุ่มนวลชวนให้สุขใจไปกับสัมผัสทั้งหลายเหล่านั้น แต่เมื่อใดที่มีความปรวนแปรเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับสภาวะธรรม (ธรรมชาติ) ทั้งหลายเหล่านั้นก็จะก่อทุกข์ทันทึ เช่น ลิ้นเคยใช้งานได้ดีเมื่อเจ็บป่วยอาจจะไม่สามารถเสพรสอร่อยได้ เกิดเบื่อในอาหารขึ้นมาก็เป็นทุกข์ หรือตาเคยพึงพอใจในคนรักเมื่อเห็นท่าที่ที่เปลี่ยนไปจิตใจอาจจะปรุ้งแตงว่าเขาไม่รักตนแล้วก็ก่อทุกข์ทรมานใจขึ้นมาอีก ดังนั้นในระดับโลกียะนี้ แม้สุขก็เป็นสุขที่ชั่วแล่นก่อทุกข์ในภายหลังหรือแม้คนรักจะไม่เปลี่ยนท่าทีก็ตาม แต่ก็ก่อทุกข์จากการอาลัย รำพัน นินทา อยู่นั่นเอง เพราะว่าไม่มีเพลงอะไรจะอ้อยอิ่ง นิ่มนวลยิ่งไปกว่าเพลงของกิเลสที่ล่อมนมนุษย์และสัตว์โลกให้ลุ่มหลง โหยหาสิ่งเหล่านั้นว่าเป็นสุข ความสุขที่แสวงหาจากภายนอกนั้น เป็นเรื่องของสมมุติที่จิตใจไปยึดถือเอาว่าเป็นที่พึ่งที่แท้จริง จึงมีโอกาสทำให้บุคคลไม่เป็นตัวของตัวเอง ที่หนักกว่านั้นก็กลายเป็นทาสของวัตถุ เพราะมนุษย์ปุถุชนที่มีความอยากประจําใจอยู่ทุกคณานั้นนั้นเองจะถูกปรุ้งแตงด้วยความอยากคือตัณหา (ซึ่งเป็นกิเลสชนิดหนึ่งที่มีความรุนแรงเหนียวแน่นมาก) ให้จิตใจระส่ำระสายบกร่องอยู่เป็นนิจได้เท่าไรก็ไม่เต็มอิ่มต้องคอยแสวง

หามาบำรุงบำเรอ จึงทำให้ก่อปัญหาได้ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น และก่อทุกข์ได้ทุกขั้นตอนของการแสวงหา ตามวิสัยของโลก ตามนัยยะแห่งพุทธศาสนา เรียกกามคุณห้า⁽²⁶⁾ ว่าเป็นโลก กามคุณ 5 อย่างนั้นก็คือ ความปรารถนา ความใคร่อยากได้มา หรือชวนให้กำหนด เป็นต้น โดยผ่านมาทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ถ้าหากสมปรารถนาทำให้มีความสุขก็เรียกว่าความสุข ที่เรียกว่ากามคุณ เนื่องจากกามนั้นมิทั้งคุณ ถ้าใช้และเกี่ยวข้องเป็นและให้โทษ ถ้าไม่รู้เท่าทันโทษทุกข์ที่จะตามมา แต่โดยทั่วไปแล้วปุถุชนทั่ว ๆ ไปทั้งหลายที่ไม่มีแนวคิดของพุทธศาสนาอยู่เลยภายในใจย่อมมีโอกาสที่จะฝากความสุข ความปรารถนา ความสมหวัง ไว้กับสภาวะธรรมชาติที่ปรุงที่มีธรรมชาติที่แน่นอนหาไปด้วยเครื่องเข้ายวนโดยถ่ายเดียว โดยผ่านมาทางประสาททั้งห้า คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย แล้วมาปรุงแต่งกันที่จิตใจว่าชอบหรือชังอย่างไร แต่หากมีแนวความคิดแบบพุทธเจืออยู่บ้างในพื้นฐานของจิตใจก็ย่อมไม่ปล่อยให้ชีวิตขึ้นตรงต่อสิ่งภายนอกทั้งหมดโดยถ่ายเดียว ย่อมรู้จักคำว่าปล่อยวางและทำให้ใจให้ยอมรับสภาพการเปลี่ยนแปลงว่าเป็นปกติธรรมดาของกฎอนิจจังอยู่บ้างแม้ไม่มากก็ยังพอทุเลาเบาบาง เพื่อบรรเทาทุกข์ภายในจากการผิดหวังต่าง ๆ โดยเป็นผลมาจากอิทธิพลทางความคิดที่ได้รับมาจากสังคมแบบพุทธทั้งทางตรงและทางอ้อม ทำให้การดำรงอยู่และดำเนินไปของชีวิตไม่เสียสมดุลไปที่เดียว ยังมีการยอมรับสภาพความสุขว่าเป็นสองส่วนอยู่คือสุขโดยขึ้นต่อวัตถุและสภาวะภายนอกประการหนึ่งและสุขที่เกิดจากภายในอีกประการหนึ่งคือจิตใจที่มีสุข ที่ประณีตและสูงชันจากสุขของโลกีย์ เช่นนี้แล้วการดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่เอียงเข้าหาทางโลกหรือกามสุข โดยถ่ายเดียว ซึ่งเสมือนเป็นการมีตบอดเพราะเห็นอะไรเพียงด้านเดียว ขณะเดียวกันการก่อปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคลก็จะลดลงด้วยภายใต้ความเข้าใจและกิจกรรมที่สัมพันธ์พฤติกรรมที่เกินขอบเขตจะถุกยับยั้งซึ่งใจด้วยสุขสองส่วนที่ถ่วงดุลกันอยู่ นั่นคือถ่วงดุลระหว่างสุขแท้กับสุขเทียม (ซึ่งสุขเทียมก็คือทุกข์นั่นเอง) ดังพระเทพเวทีกล่าวไว้ว่า "เมื่อมองให้ถึงตัวสภาวะสุขที่ยิ่งเป็นเวทนา ก็เช่นเดียวกับเวทนาอื่น ๆ (คือทุกข์ และอกุศลขมสุข) ล้วนเป็นสังขารธรรม (หมายถึงสังขารในความหมายของสังขตธรรม ไม่ใช่สังขารในชั้น 5) จึงยอมเป็นทุกข์ทั้งสิ้น (หมายถึงทุกข์ในไตรลักษณ์)"⁽²⁷⁾ "การเสวยอารมณ์ไม่ว่าอย่างใดอย่างหนึ่ง ล้วนจัดเข้าในทุกข์..."⁽²⁸⁾

26. พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) พุทธธรรม, หน้า 532.

27. เรื่องเดียวกัน หน้า 548.

28. พระไตรปิฎก เล่ม 18/393; 18/362; 25/231; 25/397; 13/273; 12/206.

ข. ความสุขระดับโลกุตตระ

การเขียนถึงความสุขระดับสูงสุดในพุทธศาสนานั้นอันที่จริงบุคคลผู้ที่จะพูดถึง ได้ดี ที่สุดก็คือผู้ที่ถึงแล้วซึ่งสุขในระดับนั้น เพราะเป็นผู้ที่สัมผัสได้ด้วยตัวเอง แต่ในที่นี้เป็นการศึกษา เพียงจากตำราในทางฝ่ายทฤษฎีหรือศัพท์เทคนิคทางพุทธศาสนา เรียกว่าทางฝ่ายปริยัติ เพื่อศึกษา ถึงแนวความคิดเท่านั้นว่าพุทธปรัชญาได้ให้แนวคิดและวิธีการเข้าถึงสุขในระดับนี้ไว้ว่าอย่างไรบ้าง เพื่อประโยชน์และเกื้อกูลแก่ผู้สนใจทั้งหลาย เมื่อก้าวถึงสุขในทางโลกย่อมมีอภัยอยู่กับวัตถุเต็ม ที่หรือเปอร์เซ็นต์ทั้งทางกายภาพและทางสุขด้านในคือจิตใจขึ้นต่อวัตถุ ตลอดถึงสภาวะภายนอกทั้งสิ้น ในระดับที่สูงกว่าความสุขขึ้นมาเป็นสุขที่ยึดติดในวัตถุน้อยลง ๆ ตามลำดับจนกระทั่งปล่อยวางได้ เต็มที่เป็นสุขด้านในที่มีใช้ เป็นเพียงการแสวงหามานำรูงบำเรอโดยถ่ายเดียว หากแต่เป็นการ สร้างสุขขึ้นหากจะมีการแสวงหาอย่างจริงจังก็เป็น การแสวงหาวิธีการเพื่อเข้าถึงสุขที่ประณีตมีใช้ แสวงหาวัตถุล้วน ๆ เช่นเคยมา เพราะผู้ที่เพียรสร้างสุขด้านในให้เกิดขึ้นนั้นย่อมพึ่งพาวัตถุภายนอกเพียงเท่าที่จำเป็นเท่านั้น คือมีชีวิตอยู่อย่างรู้เท่าทันสภาวะธรรมทั้งหลายอันเป็นธรรมชาติ ที่ต้องเปลี่ยนแปลง เกิดดับเหล่านั้น แม้ต้องสูญเสียก็ไม่ทุกข์ใจและโศกหาก่อทุกข์ทำลายตนเช่นการ สูญเสียลาภ ยศ สรรเสริญ สุข (สุขทางวัตถุที่เคยได้ เคยมี และเคยเป็น) เป็นต้น เรียกว่า เครื่องพันนาการ เครื่องผูกมัด ต่าง ๆ ที่มีมาทางตา หู จมูก ลิ้น และกาย มีอิทธิพลลดน้อยถอยลง ชีวิต จิตใจ ก็จะเริ่มจ่อเข้าสู่พรหมแดนของอิสรภาพ ความเบากาย เบาจิต ก็จะเริ่มทอแสงขึ้น เพราะการตื่นรน กระเสือก กระสน แสวงหาวัตถุมานองตมหาด้วยการบีบคั้น เผลอลงตนเองนั้น ได้ลดลง ทั้งนี้ก็เพราะจิตใจอันเป็นที่อยู่ ที่อาศัยของกิเลส ตัณหา ตัวปรุงแต่งทั้งปวงนั้น ไม่ได้ทำ งานอย่างเต็มที่อย่างอิสระเช่นเดิมเสียแล้ว หากแต่เริ่มถูกเบียด ถูกล้อมเกลียดด้วยหลักการและ เหตุผลแบบพุทธ ให้มีการยอมรับหลักความจริงมากขึ้น ตามลำดับว่า แท้ที่จริงแล้วสุขทุกข์ใดก็ตามที่ ผ่านมาทาง หู ตา จมูก ลิ้น กาย นั้นย่อมไหลรวมกันลงสู่ใจที่เป็นเสมือนที่านบักนั้นน้ำทุกสายมารวม กัน แล้วปรากฏการณ์ สุข ทุกข์ จะแสดงตัวขึ้นที่นั่นมาน้อยตามกำลังแห่งความถูกต้อง ตามหลักเหตุ ผลที่ถูกพัฒนาขึ้นที่ใจว่ามีมาน้อยเพียงใด มากพอที่จะเอาชนะอำนาจฝ่ายตัณหาที่คอยปรุงแต่งอยู่ได้ หรือไม่ เมื่อเจ้าตัวเริ่มรู้จักตัวเอง การปฏิบัติต่อตนเองก็จะประกอบด้วยความประณีตลึกซึ้ง เป็นอยู่ ด้วยความสุขที่อาศัยจิตใจที่รู้เห็นและเข้าใจสภาวะต่าง ๆ ตามความเป็นจริง ไม่อยู่ในโลกของ ความลุ่มหลง งมงาย ขาดอิสรภาพภายในใจเหมือนก่อนมา เมื่อจิตใจพัฒนาตนเองมาได้เพียง ในระดับพอแยกแยะ สุข ทุกข์ออกว่าขึ้นอยู่กับภายนอกและภายในเท่านั้นก็พอจะมองเห็นทางที่จะพา

ตัวเองไปสู่ความเป็นไทได้อย่างมั่นใจ ซึ่ดขั้นตอนไปของการพัฒนาความสุขขั้นที่ใจก็คือ เริ่มเพิ่มองค์
 ของความมุ่งมั่น ตั้งมั่นต่อความก้าวหน้าจากความสุขในระดับอิงอาศัยวัตถุนอกเสียด้วยการเริ่มมี
 ข้อจำกัดตนเอง เพื่อลด ละ จาก ปัจจัยปรุงแต่ง ที่มาเสริมทางตา(รูป) ทางหู (เสียง) ใจ (เร
 าคณตรี เครื่องสองเสฟ) ทั้งหลายเสีย โดยการอยู่โดยปราศจากสิ่งเหล่านี้ให้ได้ นั่นคือ เข้าสู่ขอบเขต
 ของศีล 5 ศีล 8 และศีล 227 ตามลำดับ เป็นต้น และเพื่อสถาปนาความสุข ความตั้งมั่นชนิดเป็น
 อิศระจากวัตถุนอกให้ได้มั่นคงยิ่งขึ้นภายในใจจึงต้องอาศัยการมีสมาธิที่ถูกต้อง เพื่อความอึดใจ
 ในสุขที่สูงขึ้นไปอีก ด้วยอาศัยการศึกษาเพื่อลดละ จากสิ่งภายนอกให้ได้มากที่สุดเพื่อเหลือเพียง
 เท่าที่จำเป็นในที่สุดด้วยกระบวนการฝึก (บำเพ็ญบารมี) เป็นลำดับขั้นและมีที่นำสังเกตว่าไม่ว่าจะ
 เข้าสู่ขั้นใดก็ตามผู้ฝึกตนจะต้องรู้และเข้าใจด้วยปัญญากำกับทุกขั้นตอนว่าทำเพื่ออะไร มีเหตุผลอัน
 ปลายอย่างไร (เป็นขั้นวิปัสสนา) ดังกล่าวมาพอสังเขปแล้วในหัวข้อความเหมาะสมพอดีทางพุทธ
 ศาสตร์ ทั้งนี้เพราะเมื่อความสุขในระดับที่สูงขึ้นหรือละเอียดขึ้นจะ เกิดจะมี ได้ก็ต้องอาศัยปัญญาที่
 แหลวมคม แยกกาย ละเอียดตามกำกับไปทุกขั้นตอน ปัญญาคือกิริยาที่รู้ชัดภายในใจก็อาศัยการพัฒน
 มาโดยการฝึกฝนฝึกหัด เช่นกันคือ เมื่อปัญญาเบื้องต้นสรุปได้ลงตัวด้วยเหตุผลแล้วว่าเป็นแนวทางที่
 จะไปสู่ความสุข ได้จริงก็ลงมือสร้างสุข (ด้วยการสร้างเหตุ) แสวงหาวิธีการเข้าสู่สุขด้วย ศีล
 ด้วยสมาธิ เมื่อ เข้าสู่ภาคปฏิบัติคือ เริ่มรู้จักกับศีลด้วยวิธีปฏิบัติแล้วยอมเข้าใจถึงความหมายและ
 ความจำเป็นที่ต้องทำ เช่นนั้นต่อเมื่อลงมือฝึกสมาธิแล้วปัญญาในระดับสมาธิต่าง ๆ ที่จะบังมีบังเกิด
 จะเกิดขึ้นแล้วผู้ปฏิบัติจะรู้จะ เข้าใจในสิ่งที่ยัง ไม่เคยเข้าใจได้ด้วยตนเองซึ่งความรู้ชนิดนี้เป็นความ
 รู้ที่รู้ ได้เฉพาะตนเรียกปัจจัยจัดตั้ง ในกรณีเช่นนี้ เรียกว่า "สมาธิอบรมปัญญา" (29) และในทาง
 กลับกัน ถ้าหากผู้ปฏิบัติมีความติดขัด ขัดข้องในสมาธิด้วยเหตุผลที่กระทบมาจากภายนอกหรือภายใน
 ก็ตามกรณี เช่นนี้ปัญญาจะ เข้ามาช่วย ให้ผู้ปฏิบัติหาเหตุผลมาอบรมตนเอง ให้เข้าสู่การปฏิบัติต่อไป
 ไม่ท้อแท้ ท้อถอยกับสิ่งที่มาอุปถัมภ์กระทบเหล่านั้นจนเอาตัวรอดไปได้เป็นลำดับ กรณีเช่นนี้เรียกว่า
 "ปัญญาอบรมสมาธิ" (30) ในที่สุดผู้ฝึกฝนตนเพื่อหาความสุขจากภายในจิตใจนั้น ขึ้นโลกุตตระ
 เป็นขั้นที่ปัญญาทำงานอย่างเต็มที่ โดยมีองค์สมาธิหนุน เป็นกำลัง เป็นลำดับ ไปจนถึงขั้นสูงสุดด้วยปัญญา
 ไม่ใช่สุขด้วยการเส่นเสวยอารมณ์ เพราะอย่างหลังนี้พระพุทธรองค์ยังถือว่า เป็นทุกข์อยู่นั่นเอง แต่
 การสุขด้วยปัญญานั้น เป็นสุขที่เหนือโลกเป็นอิสระจากโลก ข้ามพ้นความข้องขัดทั้งมวลของกาม โลก
 ไป แต่สามารถอยู่ท่ามกลางและเผชิญกับกาม โลกนี้ได้อย่างมีสุข และสามารถส่งเคราะห์โลก

29,30 หลวงตามหาบัว ญาณสัมปันโน วัดป่าบ้านตาด อ.เมือง จ.อุตรธานี.

ทั้งหลายได้ด้วยความรักดีชอบ ด้วยความเมตตา กรุณา เหมือนน้ำกลิ้งบนใบบัว คือแม้อยู่ด้วยกัน
 ร่วมกัน แต่เป็นอิสระจากกัน คือจิตที่มีสุขในระดับสูงสุดและสมบูรณ์ด้วยปัญญา จะไม่ซึมซับเอา
 อารมณ์ของโลกเข้าสวีสใจ ไม่กระทบถึงใจให้หวั่นไหวระเห่ไปตามกระแสของโลกเหล่านั้น ซึ่ง
 จัดว่าเป็นสุขชั้นสูงสุดในพุทธศาสนา หากสรุปแบ่งความสุขออกเป็นชั้น และระดับต่าง ๆ ตามตำรา
 ทางพุทธศาสตร์ จะได้ดังนี้คือ

"ก. แบ่งความสุขออกเป็น 10 ชั้น

1. กามสุข สุขเนื่องด้วยกาม ได้แก่ ความสุข โสมนัสที่เกิดขึ้นด้วยอาศัยกามคุณ 5
2. ปรุฏฆานสุข สุขเนื่องด้วยปรุฏฆาน ซึ่งสังต์จากกามและอกุศลธรรม ทั้งหลาย
 ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ ปิติ สุข และเอกัคคตา
3. ทุติยฆานสุข สุขเนื่องด้วยตุติยฆาน ซึ่งประกอบด้วย ปิติ สุข และเอกัคคตา
4. ตติยฆานสุข สุขเนื่องด้วยตติยฆาน ซึ่งประกอบด้วย สุขและเอกัคคตา
5. จตุตถฆานสุข สุขเนื่องด้วยจตุตถฆาน ซึ่งประกอบด้วยอุเบกขา และเอกัคคตา
6. อากาสัญญาตนสมาบัติสุข สุขเนื่องด้วยอากาสัญญาตนสมาบัติ ซึ่งล่วงพ้น
 รูปสัญญาได้โดยสิ้นเชิง ปฏิขสัญญาล่วงลับไปหมด ไม่มณสิการนันทตสัญญา นึกถึงแต่อวกาศอัน
 อันันต์เป็นอารมณ์
7. วิทยุณัญญาตนสมาบัติสุข สุขเนื่องด้วยวิทยุณัญญาตนสมาบัติ ซึ่งรำพึงวิทยุณ
 อันันต์เป็นอารมณ์
8. อากิญจัญญาตนสมาบัติสุข สุขเนื่องด้วยอากิญจัญญาตนสมาบัติ ซึ่งคำนึงถึงภาวะ
 ที่ไม่มีอะไรเลยเป็นอารมณ์
9. เนวสัญญานาสัญญาตนสมาบัติสุข สุขเนื่องด้วยเนวสัญญานาสัญญาตนสมาบัติ
 อันถึงภาวะที่มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่
10. สัญญาเวทิตนโรธสมาบัติสุข สุขเนื่องด้วยสัญญาเวทิตนโรธสมาบัติ อันถึงภาวะ
 ที่ดับสัญญาและเวทนาทั้งหมด ถ้าจัดย่อให้สั้นเข้า สุข 10 ชั้นนี้กรวมเข้าได้เป็น 3 ระดับคือ
  - 1) กามสุข สุขเนื่องด้วยกาม
  - 2) ฆานสุขหรือ(อัญญ) สมาบัติสุข สุขเนื่องด้วยฆานหรือสุขเนื่องด้วยสมาบัติ 8
 แยกเป็น 2 ระดับย่อย
    - 2.1) สุขในรูปฆาน หรือสุขเนื่องด้วยรูปฆาน 4

2.2) สุขในอรุณหรือสุขเนื่องด้วยอรุณ 4

3) นิโรธสมาบัติสุข สุขเนื่องด้วยนิโรธสมาบัติ หรือแบ่งสุขออกเป็น 3 ชั้น

ได้แก่...

ก. เวทียิตสุข (สุขที่เป็นเวทนา หรือสุขที่มีการเสวยอารมณ์) ได้แก่

1. กามสุข สุขเนื่องด้วยกามหรือสุขที่เกิดจากกามคุณ
2. ฌานสุข สุขเนื่องด้วยฌานหรือสุขที่เป็นวิบากแห่งฌาน
  - สุขเนื่องด้วยอรุณ 4 ชั้น
  - สุขเนื่องด้วยอรุณ 4 ชั้น

ข. อเวทียิตสุข (สุขที่ไม่เป็นเวทนาหรือสุขที่ไม่มีการเสวยอารมณ์)

3. นิโรธสมาบัติสุข สุขเนื่องด้วยนิโรธสมาบัติคือการเข้าสัญญา เวทินิโรธ หรือถ้าจัดให้รู้สึกยิตหย่อนหรือกว้างออกไปโดยแบ่งเป็น 3 ดังนี้
  1. กามสุข สุขเนื่องด้วยกาม
  2. ฌานสุข สุขเนื่องด้วยฌาน
  3. นิพพานสุข สุขเนื่องด้วยนิพพาน"⁽³¹⁾

หรือความสุขที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้เป็นคู่ ๆ ดังนี้

1. คิหิสุข (สุขของคฤหัสถ์หรือสุขของชาวบ้าน)	1. บรรพชาสุขหรือบรรชิตสุข (สุขจากการบวช)
2. กามสุข (สุขที่เกิดจากกาม)	2. เนกขัมมสุข (สุขที่เกิดจากความปลอดโปร่งจากกาม)
3. อุปธิสุข (สุขกัลลวทุกซ์ได้แก่โลกียสุข)	3. นิรุปธิสุข (สุขไม่กัลลวทุกซ์หรือโลกุตตรสุข)
4. สาสวสุข (สุขก่อนอาสวะ)	4. อนาสวสุข (สุขไม่ก่อนอาสวะ)
5. สามีสสุข (สุขอิงอาศัยอามิสหรือสุขทางเนื้อหนัง โดยอาศัยเครื่องล้อ)	5. นiramisสุข (สุขไม่อิงอาศัยอามิส สุขที่ไม่ขึ้นต่อเหยื่อหรือเครื่องล้อและสิ่งเสพเสวยทั้งหลาย)
6. อริยสุข (สุขของพระอริยะ)	6. อนริยสุข (สุขของบุคคลผู้ไม่เป็นอริยะคือสุขของปุถุชน)

31. พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต), พุทธธรรม, (พระนคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2529), หน้า 530-555.

7. กายิกสุข (สุขทางกาย) 8. สัปปีติกสุข (สุขที่เจือด้วยปีติมาน 1 ฌาน 2) 9. สุตสุข (สุขที่มีรสชั้นใน 3 ขั้นต้น) คือสุขใน ฌาน 3 ลงมาทั้งหมด 10. สมานิสสุข (สุขที่เกิดจากสมานี รวมทั้งอุปจาระหรืออปปนาสมานี) 11. สัปปีติการัมมสุข (สุขที่เกิดแก่ผู้พิจารณา ฌาน 2 ขั้นแรกที่มปีติ) 12. สาทารัมมสุข (สุขที่เกิดแก่ผู้พิจารณา ฌาน 3 ขั้นแรกที่มีรสชั้น) 13. รูปารัมมสุข (สุขที่มีรูปธรรมหรือรูปฌานเป็นอารมณ์)	7. เจตสิกสุข (สุขทางด้านจิตใจ) 8. นิปปีติกสุข (สุขไม่เจือด้วยปีติมาน 3 ฌาน 4) 9. อุเบกขาสุข (สุขที่เกิดจากอุเบกขาไม่มีเอียง มีความสมดุลย์เต็มที่) 10. อสมานิสสุข (สุขที่ไม่ถึงสมานี) 11. นิปปีติการัมมสุข (สุขที่เกิดแก่ผู้พิจารณา ฌาน 3 ฌาน 4 ไม่มีปีติ) 12. อุเปกขารัมมสุข (สุขที่เกิดแก่ผู้พิจารณา ฌาน 4 ที่มีอุเบกขา) 13. อรูปารัมมสุข (สุขที่มีรูปธรรมหรือรูปฌานเป็นอารมณ์) " (32)

ซึ่งสุขแต่ละคู่ในสุขอย่างหลังพระพุทธองค์กล่าวว่า เป็นเลิศหรือยอดเยี่ยมกว่า

ดังนั้นสภาวะของความ สุขสมบูรณ์ ในทางพุทธศาสนาจึงมุ่งเน้น ให้ผู้ประพฤติปฏิบัติ เพื่อเข้าถึง ได้ตระหนักถึงสภาวะที่สุขจะเกิดขึ้น ได้ทั้งสองส่วนคือส่วนร่างกายและจิตใจซึ่ง ไม่ว่าผู้ปฏิบัติ จะต้องการสุข ในส่วนไหนก่อนก็ตามก็ควรเป็น ไปด้วยความพอดีพอประมาณ ในการชวนชวายหรือแสวงหา นั้น เช่น ต้องการสุขทางกายซึ่งเป็นสภาวะสุขภายนอกจิตใจก็ควรมีขอบเขต ไม่ดันรนจนเป็นการ บั่นทอนกำลังกายและกำลังสติปัญญาของตนเอง เพราะถึงอย่างไร เสียแม้จะมี เจตนา มาเพื่อบำรุง กายแต่ก็ย่อมมีผลต่อจิตใจโดยตรง คือหนีไม่พ้นความรำคาญชอกชองใจอยู่โดยดี เพราะสุข ทุกข์ ชอบ ชัง ย่อมปรากฏขึ้นที่ใจอย่างแน่นอน ซึ่งเป็นจุดที่จะบอกเจ้าตัวได้ว่าพอหรือไม่พอ ด้วยเหตุนี้ กระบวนการสร้างสุขตามแนวพุทธปรัชญาจึง ได้กล่าวไว้เป็นสองส่วนเสมอ เพื่อเข้าถึงความสุขสมบูรณ์เพราะตามวิสัยของมนุษย์ปุถุชนนั้นย่อมผ่านขั้นตอนต่าง ๆ ของกระบวนการสร้างสุขให้กับตนเองตามลำดับอยู่แล้วตามหลักธรรมชาติของจิตผู้ที่มีอินทรีย์ โดยเฉลี่ยทั่วไป ยกเว้นพระอริยสาวก บางรูปที่อินทรีย์แก่กล้าแล้วเพียงฟังธรรมะบางหัวข้อ จิตก็ข้ามพ้นจากกิเลสเครื่องกีดขวางทั้งปวง บรรดาที่เป็นข้าศึกต่อความตั้งมั่นทั้งหลายภายในใจจึง เป็นสภาวะจิตที่เป็นสุขสมบูรณ์ เป็นเสรีชนอย่างเต็มภูมิ เพราะปราศจากเครื่องตรึงรัดทั้งหลายทั้งร่างกายและจิตใจ

32. อังคุตตรนิกาย ทุกนิปาต (อง.ทก. 20/309-321/100-2). และพระราชาวรมณี (ประยูรศักดิ์ ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า 565.